SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Subsidiaritate şi autonomie bisericească: Cazul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria înainte de 1918

Brusanowski, Paul

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Brusanowski, P. (2007). Subsidiaritate şi autonomie bisericească: Cazul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria înainte de 1918. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, *7*(3), 505-547. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56089-9

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de

Terms of use:
This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Comercial-NoDerivatives). For more Information see:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

Subsidiaritate și autonomie bisericească
Cazul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria înainte de 1918

PAUL BRUSANOWSKI

În urma integrării europene, Biserica Ortodoxă Română (BOR) va fi pusă în fața unor provocări care nu vor fi cauzate doar de accentuarea procesului de secularizare a societății și de larga răspândire a consumismului. Prin adoptarea legislației comunitare în România, va fi influențată și relația dintre Biserică și stat. Însă principiul subsidiarității, care stă la baza Uniunii Europene, ar putea oferi Bisericii o nouă șansă și un nou model pentru promovarea unui misionarism intern autentic.

Din păcate, principiul subsidiarității este cu totul străin mentalității celor mai mulți dintre ierarhii ortodocși români[1]. Motivul principal este acela că în Europa de Răsărit, spațiu al Ortodoxiei prin excelență, acest principiu a fost practic necunoscut până în era integrării, și aceasta nu doar datorită faptului că România s-a aflat în perioada postbelică în afara spațiului comunitar. Problema este că originile principiului subsidiarității se află în Evul Mediu occidental, anume la juriștii Imperiului Romano-German și la canoniștii adepți ai teoriei conciliare a Bisericii[2]. Doctrina socială a Bisericii Catolice din secolul al XX-lea a preluat acest principiu[3], pe care l-au adoptat mai apoi „Părinții fondatori" ai Europei Unite[4].

---

[1] O excepție notabilă este Arhiepiscopul Nifon al Târgoviștei care, într-o conferință rostită la Milano în 2002 (*Churches and the Future of Europe*) a atins și problema subsidiarității. Textul conferinței, în limba engleză, a fost disponibil o perioadă pe pagina de web a AIDrom (http://www.aidrom.ro). (Cf. Radu CARP, „Biserica Ortodoxă Română și poziția laicilor față de integrarea europeană: elemente de discurs în spațiul public", în Ana COMAN, Maria DOBRE (ed.), *Europenizarea politicilor publice în România,* Editura Institutul European, Iași, 2007 (în curs de apariție).

[2] Cf. Ioan I. ICĂ, Jr., „Europa politicului, Europa spiritului", în Radu CARP (ed.), *Un suflet pentru Europa. Dimensiunea religioasă a unui proiect politic*, Anastasia, București, 2005, pp. 30-31. Astfel, în Evul Mediu occidental, „Creștinătatea e o federație de corporații și asociații locale (cetăți, republici, landuri etc.) bazate pe regula consimțământului asociativ; fiecare nivel are o demnitate proprie, independentă și nederivată din cel superior" (p. 31).

[3] O formulare clasică a principiului subsidiarității apare în enciclica *Quadragesimo anno*, elaborată în anul 1931 de papa Pius al XI-lea: „Nu le putem lua persoanelor private, pentru a le transfera comunității, atribuțiile de care acestea sunt capabile să se achite din proprie inițiativă și prin propriile mijloace; de asemenea, ar fi o nedreptate și în același timp s-ar perturba în mod regretabil ordinea socială dacă s-ar retrage grupurilor mici funcțiile pe care ele sunt capabile să le îndeplinească singure, pentru a le încredința unei colectivități mai mari și mai elevate"(cf. *22*, an. XVI, nr. 798, 21 iunie – 27 iunie 2005, pe site-ul http://www.revista22.ro/html/index.php?art=1821&nr=2005-06-22, acces: iunie 2006).

[4] Ioan I. ICĂ, Jr., „Europa politicului...cit.", p. 28.

INEXISTENȚA SUBSIDIARITĂȚII ȘI A AUTONOMIEI ÎN ORGANIZAREA BISERICEASCĂ DIN ROMÂNIA MODERNĂ

Conform profesorului Daniel Barbu:

> „De la crearea României Mari și până astăzi, principiul subsidiarității, principalul instrument politic al Bisericii occidentale și al intelectualilor atașați de tradiția creștină, a fost complet ignorat, deși, printr-un straniu paradox, el ar putea descrie destul de precis modelul teoretic de organizare a Bisericii răsăritene care, în termenii ecleziologiei bizantine, se numește sinodalitate“[1].

„Biserica Ortodoxă dominantă“ paralizată de autoritatea ctitoricească a guvernelor Vechiului Regat (1866-1918)

Ignorarea principiului subsidiarității nu datează doar din epoca României Mari. Situația nu a fost diferită nici înainte de 1918. Vechiul Regat a adoptat, după 1866, modelul politic iacobin-napoleonian, devenind un adevărat *stat-providență*, bazat pe birocrație, centralism și naționalism[2], precum și pe tradiții și moravuri orientale (fanariote). Astfel, în democrația românească originală nu exista loc pentru autonomie locală sau corporatistă. Drept urmare, nici Biserica Ortodoxă nu a avut cum să dețină un statut de autonomie, fiind practic confiscată de elementul politic-guvernamental. Prin aceasta a suferit și ea de pe urma impasului regimului democratic de tip iacobin-napoleonian, anume „sufocarea inițiativei indivizilor, dispariția grupurilor intermediare și dezvoltarea excesivă a unui stat centralizat, birocratic și absolutist“[3].

Așadar, Ortodoxia, „bucurându-se“ prin Constituție de statutul unei *Biserici dominante*[4], a fost practic subjugată autorităților guvernamentale, care i-au secularizat întreaga avere. Statul român modern a refuzat să urmeze modelul central-european, unde au fost create *fonduri religionare*, încălcând prin aceasta elementarul drept la proprietate:

> „Un lucru însă nu s-a făcut cu ocaziunea secularizării și e de regretat că nu s-a făcut; anume nu s-a constituit un Fond cu destinațiune specială de a servi la întreținerea Bisericilor, a clerului, precum s-a făcut în alte țări, în Austria (Bucovina), Franța, Italia și chiar Rusia. E vina ierarhilor de atunci [...] de a nu-și fi spus cuvântul lor în favoarea Bisericii, a clerului, așa că în voia

---

[1] Daniel BARBU, *Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie* (http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000101.html, acces: iunie 2006).

[2] Ioan I. ICĂ, Jr., „Europa politicului...cit.“, p. 28: statul modern de tip iacobin-napoleonian, „birocratic, centralist și național, funcționa ca un veritabil stat providență. Revendicând suveranitatea absolută atât în exterior, cât și în interior, el practica absolutismul în interior și egoismul autarhic sau imperialist în exterior“.

[3] *Ibidem*, p. 30.

[4] Ioan MURARU, Gheorghe IANCU, *Constituțiile Române. Texte, note, prezentare comparativă*, ed. a 3-a, Regia Autonomă „Monitorul Oficial“, București, 1995, p. 35: „Religiunea ortodoxă a Răsăritului este religiunea dominantă a Statului român“.

> soartei au rămas bisericile și clerul până în anul 1893, când se făcu un început de îndreptare [...] Dacă cu ocazia secularizării s-ar fi constituit un fond din care Biserica să-și fi preîntâmpinat trebuințele sale materiale, ca și pe cele intelectuale, credem că azi situațiunea Bisericii și a clerului român (și materială și morală) ar fi fost cu totul alta"[1].

Mai mult decât atât, neexistând o evidență clară a fondurilor bisericești, guvernele nu s-au sfiit să atenteze la acestea prin deturnări de fonduri:

> „Averile bisericești s-au luat de către Stat și veniturile lor se întrebuințează la alte destinațiuni, afară de o minimă parte rezervată încă pentru susținerea unor instituțiuni bisericești, precum episcopiile, seminariile, câteva mănăstiri, care și acelea sunt sortite la o curândă desființare; încă mici ajutoare se dau fostelor mănăstiri, reduse la simple biserici comunale, în comunele rurale și urbane"[2].

Argumentul autorităților guvernamentale a fost acela că statul român și-a asumat, prin secularizare, îndatoririle ctitoricești. Însă, din păcate:

> „Statul i-a luat [Bisericii – n.n.] ce avea, ce era al ei, și nu i-a dat ceea ce-i trebuia... Realitatea cea adevărată e că venitul domeniilor [secularizate – n.n.] a sporit [între 1864 și 1893 – n.n.] de la 12 la 22 milioane lei și cheltuielile Bisericii [din bugetul de stat – n.n.] au scăzut de la 3,5 la 2,5 milioane...!"[3]

Drept urmare, timp de trei decenii după secularizare (până la emiterea *Legii clerului mirean și a seminariilor*, în 1893), preoțimea din Regatul României a fost lăsată fără salarii regulate. Iar Sfântul Sinod, deși a fost considerat „organ de stat"[4], nu a avut nici o posibilitate de a iniția veritabile activități misionare și sociale, fiind lipsit total de mijloace financiare:

> „Bisericii nu i s-a lăsat nimica din averile sale în dispoziție, ca să poată lucra ceva din inițiativa sa pentru propășirea sa intelectuală și morală, afară de salarii la toți funcționarii statului. Chiar Sinodul, care este suprema autoritate a Bisericii Române, nu are la dispoziția sa mijloace de a-și procura un local convenabil, de a-și angaja amploiați trebuitori, de a-și forma o bibliotecă; chiar diurnele membrilor Sinodului uneori nu se plătesc, neajungând mica sumă ce se pune în bugetul Ministerului de Culte. Această sărăcie a Bisericii este o durere foarte adânc simțită de tot clerul, și descurajatoare... Așadară, starea actuală a Bisericii noastre în prezent se rezumă: lipsă de cultură intelectuală și morală a clerului, stingerea treptată a simțului religios în popor și în clasele culte prin răspândirea doctrinelor anticreștine și antisociale, direcție greșită în cultura clerului, părăsirea și ruinarea bisericilor, începând de la cele întreținute de stat"[5].

---

[1] Nicolae DOBRESCU, *Istoria Bisericii din România. Studii de istoria Bisericii Române contemporane*, vol. I, *(1850-1895),* Tipografia „Bukarester Tageblatt", București, 1905, pp. 151-152.

[2] Melchisedec ȘTEFĂNESCU, *Memoriu despre starea preoților din România și despre posițiunea lor morală și materială,* Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888, p. 10.

[3] Dimitrie A. STURDZA, *Biserica Ortodoxă Română – Cuvântare rostită în Senat cu anexe: Articol 21 din Constituțiune și diferitele proecte de Lege pentru îmbunătățirea situațiunei materiale a clerului mirean de la 1882 pene la 1893,* Tipografia „Voința Națională", București, 1893, pp. 36-37.

[4] Spiru HARET, *Criza bisericească,* Institutul de arte grafice „Carol Göbl", București, 1912, p. 116.

[5] Melchisedec ȘTEFĂNESCU, *Memoriu*...cit., pp. 77-78.

Nu a existat nici măcar la nivel parohial dreptul administrării autonome, fără ingerința guvernamentală, a averilor bisericești. În timp ce în toate Bisericile Ortodoxe bugetele epitropiilor parohiale erau supuse controlului organelor eparhiale, în România epitropiile parohiale s-au aflat sub supravegherea autorităților de stat[1]. Legea clerului mirean a stabilit că epitropia parohială trebuia alcătuită din preot, un laic numit de Ministerul Cultelor și un al doilea laic ales de popor, dar confirmat de ministrul Cultelor. După instituirea, în 1902, a Casei Bisericii (un organism financiar din cadrul Ministerului Cultelor), toate tranzacțiile comerciale efectuate de epitropiile parohiale necesitau aprobarea prealabilă a Casei Bisericii[2]. Mai mult decât atât, orice donații acordate de cetățeni vreunei parohii au fost considerate proprietate a statului[3].

„Autonomia stâmpărată" a BOR (1925-1938)

După Unirea de la 1918, a fost realizată și unificarea celor trei Biserici autocefale românești (din Regat, Transilvania și Bucovina) și a eparhiei basarabene în Biserica Ortodoxă Română[4]. Mitropolia Ortodoxă românească din Transilvania și Ungaria fusese organizată pe alte principii decât Biserica din Vechiul Regat, și anume: autonomia bisericească, constituționalismul și participarea mirenilor la conducerea Bisericii în proporție de două treimi. Aceste principii au fost apreciate, astfel că au fost preluate apoi în *Statutul de Organizare al Bisericii Ortodoxe* unificate din România Mare, aprobat în 1925. Cu toate acestea, principiile șaguniene au suferit unele modificări, fapt vădit chiar și prin aceea că noua constituție bisericească a trebuit să fie votată de Parlamentul României (în timp ce *Statutul* șagunian fusese aprobat doar de un for autonom bisericesc, nu și de Parlamentul maghiar). În al doilea rând, nici Constituția din 1924, nici *Statutul* de organizare bisericească din 1925 și nici Legea Cultelor din 1928 nu au menționat explicit cuvântul „autonomie"[5]. În al treilea rând, însuși titlul noii constituții bisericești a fost diferit: *Statut de Organizare*, în loc de *Statut Organic*. Nu a fost vorba, cum s-ar putea crede, doar de o problemă de modernizare a limbii și de părăsire a unui arhaism: însăși

---

[1] Nicodim MILAȘ, *Dreptul Bisericesc Oriental*, J. Göbl, București, 1915, pp. 350-354.

[2] Cf. Chiru C. COSTESCU, *Colecțiune de Legi, regulamente, acte, deciziuni, ciculări, instrucțiuni, formulare și programe începând de la 1866-1816, aflate în vigoare la 15 august 1916, privitoare la Biserică, Culte, Cler, Învățământ religios, Bunuri bisericești, epitropii parohiale și Administrații religioase și pioase. Adnotată cu Jurisprudența Înaltei Curți de Casație și Justiție, dată până la anul 1916*, Institutul de arte grafice C. Sfetea, București, 1916, pp. 117-144, organizarea Casei Bisericii a fost prevăzută în Titlul IV al Legii Organizării centrale a Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor, cum și a celorlalte administrațiuni dependente de el, din 1906, art. 77-89.

[3] Nota 8 de jurisprudență la art. 14 din *Legea clerului mirean*, în Chiru C. COSTESCU, *Colecțiune de Legi*...cit., p. 222.

[4] „Cu excepția Arhiepiscopiei Basarabiei, care făcea parte din Biserica rusească, cele două mitropolii [...], aceea a Ardealului și aceea a Bucovinei, au intrat în unitatea română ca Biserici autocefale" (din discursul ministrului cultelor Al. Lapedatu, în ședința Sf. Sinod din 4 februarie 1925, cu ocazia proclamării Patriarhiei Române, în Tit SIMEDREA, *Patriarhia românească. Acte și documente*, Tipografia cărților bisericești, București, 1925, pp. 32-33).

[5] Ionuț CORDUNEANU, „Autonomia Bisericii Ortodoxe față de Stat în România în perioada 1866-1989", în Adrian LEMENI, Florin FRUNZĂ, Viorel DIMA (sub îngrijirea), *Libertate religioasă în context românesc și european. Simpozion internațional, București, 12-13 septembrie 2005*, Editura Bizantină, București, 2005, p. 367.

concepția organică a lui Șaguna a fost uitată, lucru reieșit chiar și din structura noii constituții bisericești. Aceasta, în loc să prezinte organele de conducere bisericești în mod organic, pornind de la parohie și protopopiat până la eparhie, mitropolie și abia apoi la forurile centrale, a prevăzut într-o primă parte normele de organizare a organelor centrale, pentru ca apoi, într-o a doua parte, să prezinte organele parohiale, protopopești și eparhiale.

A fost dovada unei nerespectări a principiului subsidiarității? Într-un fel se poate răspunde afirmativ, deoarece două instanțe intermediare de conducere colective a treburilor bisericești – cele protopopești și mitropolitane – au fost aproape desființate[1].

În același timp însă, a fost părăsit însuși conceptul autonomiei bisericești față de stat, așa cum a fost el înțeles de Șaguna în 1868:

> „Statul, față de diferitele biserici, are chemare a fi drept; statul va fi drept către diferitele Biserici atunci când, pe baza dreptății și a egalei îndreptățiri, va considera și trata Bisericile diferite și aceasta o va garanta prin lege pozitivă, va să zică: atunci când statul se deobligă în urma unei legi pozitive, că nici o Biserică nu o va prefera alteia și că pe cetățenii săi fără privire la Bisericile lor, de care țin, îi va trata egalminte în privința bunătăților și sarcinilor cetățenești. Prin urmare, *noi nu aprobăm ideea unei Biserici domnitoare*, într-un stat de diferite Biserici, de-ar fi măcar aceea și Biserica de care se ține Capul Statului. Noi accentuăm aici *Biserica de care se ține capul statului* și nu zicem *Biserica capului statului* sau *Biserica domnitoare*, pentru că noi privim pe capul statului ca un membru al Bisericii de care se ține. Prin urmare, noi nu aprobăm ideea unei Biserici domnitoare nici atunci când sub denumirea aceasta s-ar înțelege acea Biserică de care se ține capul statului, pentru că numirea aceasta *Biserică dominantă* prea ușor se poate exploata în defavoarea Bisericilor celorlalte, de care domnitorul nu se ține. Încă și pentru aceea nu aprobăm ideea *Bisericii dominante*, căci aceea presupune o preferință față cu celelalte Biserici, prin care acestea se degradează la Biserici dominante, apăsate și tolerate [...]
>
> Statul este chemat a fi cu imparțialitate către Bisericile cetățenilor săi, căci numai astfel măsurile lui luate spre dezvoltarea puterilor intelectuale ale cetățenilor săi va produce cultura generală a tuturor, de la care este condiționată înmulțirea bogăției singuraticilor cetățeni și înmulțirea veniturilor statului"[2].

Au fost uitate și cuvintele viitorului mitropolit Nicolae Bălan, din 1910:

> „Am renunța *noi* la autonomia Bisericii noastre, dacă am trăi într-un stat al cărui guvern și ministru de culte ar fi român? Eu cred că *nu*! Nu am renunța fiindcă noi considerăm autonomia Bisericii ca un postulat și drept cardinal al ei, ca un element constitutiv și ca o instituțiune canonică a ei, în fine ca un lucru fără de care Biserica rămâne știrbită"[3].

Integrat în România Mare, noul patriarh al BOR, Miron Cristea, a renunțat la ideea autonomiei bisericești, legându-se, la fel ca și episcopii din Vechiul Regat, de

---

[1] Au fost menținuți doar protopopii și mitropoliții. Organele colective de conducere de la aceste niveluri au fost fie înlăturate (în cazul mitropoliilor), fie acceptate doar acolo unde ele aveau deja o tradiție, adică în Mitropolia Ardealului.

[2] Andrei, baron de ȘAGUNA, *Compendiu de drept canonic*, ed. a 3-a, Tipografia arhidiecezană, Sibiu, 1914 (ed. a 1-a, 1868), pp. 296-297.

[3] Nicolae BĂLAN, *Chestiunea bisericească din România și autonomia bisericii noastre,* Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1910, p. 31.

statul paternalist de tip iacobin-napoleonian, căzând în capcana doctrinei *Bisericii dominante* și *naționale*. Cu prilejul discutării noului Statut de organizare BOR din 1925, patriarhul Miron a dezaprobat ideea autonomiei bisericești depline:

> „Date fiind aceste legături intime [dintre Biserica Ortodoxă și Statul român – n.n.], autonomia noastră bisericească nu poate merge așa de departe, cum merge autonomia Bisericilor din alte țări, terminându-se în realizarea principiului lui Cavour care spune *Biserică liberă în stat liber*. Aceasta ar fi o separare totală a Bisericii de Stat și aceasta la noi în țară nu corespunde evoluției vieții noastre bisericești și nici a vieții Statului. De aceea, în cadrele acestui proiect de Lege [...] am creat o autonomie care corespunde împrejurărilor și vieții noastre românești. Am acceptat principiul democratic al diviziunii muncii, al competențelor. Toate chestiunile noastre de viață internă, bisericească, le rezolvăm noi, Biserica, noi, reprezentanții clericilor și mirenilor, fără vreun amestec din afară. Dar, Domnilor, acolo unde interesele noastre bisericești se întâlnesc cu interesele vitale ale Țării, ale neamului, acolo am admis o armonică conlucrare, așa încât să fie salvate și interesele bisericești și interesele neamului"[1].

Prin aceasta, primul patriarh român și-a asumat și respingerea urmării logice a aplicării principiului autonomiei bisericești, anume revendicarea reparării nedreptății înfăptuite prin secularizarea lui Cuza:

> „Să-mi dați voie să spun că aș simți o mare răspundere pe umerii mei și o îngrijorare, dacă aceste milioane mi s-ar încredința exclusiv mie și nouă, organelor bisericești, ca să purtăm toată răspunderea materială a acestei gestiuni. Biserica trebuie să-și rezerve energia ei pentru partea duhovnicească-spirituală. Deci, în chestiuni materiale, mai ales acolo unde Statul dă banii (!!!), cred că este justificat să admitem și cointeresul reprezentanților țării, a Ministerului de Culte și a celui de Finanțe, care dă banii (!!!). În scopul acesta, în cadrele acestei autonomii, am creat o instituție bisericească, anume *Eforia Bisericii Ortodoxe Române*, sub conducerea a trei persoane: două sunt numite de Biserică și unul este reprezentantul Ministerului Cultelor și al celui de Finanțe. Astfel, întrebuințarea acestor bani scoși din sudoarea contribuabililor, cu multe necazuri, trebuie să se întrebuințeze strict după indicările Bugetului, făcut de către cei cu cădere a-l stabili (!!!). În această instituțiune care va forma oarecum puntea de legătură între Biserică și Stat, reprezentantul Statului va exercita și un control binevoitor, iar pe de altă parte, cu experiențele sale, ne va veni în ajutor la plasări și la diferite operațiuni financiare ce vor obceni și, prin aceasta, va contribui a ne ușura o sarcină nu de natură bisericească, ci de natură economică"[2].

Primul patriarh al BOR a îndeplinit, așadar, rolul unui avocat al intereselor statului român care secularizase și deturnase fondurile Bisericii. A trădat prin aceasta însăși tradiția Bisericii ardelene. În viziunea lui Miron Cristea, BOR nu mai era acea comunitate organică a tuturor celor uniți în ortodoxie și ortopraxie și care constituiau, în raport cu statul, o corporațiune autonomă, de drept public (așa cum fusese în Ungaria). Dimpotrivă, BOR devenea o anexă a statului. Iar din idealul autonomiei bisericești susținut de Șaguna și de Nicolae Bălan, patriarhul Miron a socotit necesar să existe doar „*o autonomie stâmpărată*, prin conlucrarea armonică

[1] Cf. CNB SESIUNEA ORDINARĂ 1929 (CNB Ses.Ord 1929), p. 149.
[2] *Ibidem.*

dintre Biserică și stat, acolo unde este necesar și admisibil. Și aceasta este rezultanta firească a raporturilor tradiționale dintre Biserică și Stat, în care Biserica Ortodoxă tocmai pentru aceasta a rămas dominantă"[1].

Astfel, în loc ca Miron Cristea să transmită societății din Vechiul Regat tradițiile central-europene ale subsidiarității și autonomiei, s-a integrat el în sistemul politic al statului de tip iacobin-napoleonian existent în Vechiul Regat. În cele din urmă a pactizat cu promotorii absolutismului. În cuvântarea de deschidere a Congresului Național Bisericesc (CNB) din anul 1935 a atras atenția că BOR avea o democrație constituțională prea liberală, criticând faptul că „în organizația Bisericii noastre sunt corporații, ca de ex. Adunările Eparhiale, care sunt curat suverane". Cerea restrângerea votului universal doar pentru parohie (deci nu și pentru Adunările eparhiale), precum și acordarea organelor centrale de la Patriarhie a dreptului de „control în viața administrativă-bisericească din eparhii"[2]. Într-adevăr, la acel CNB, forul executiv al Bisericii (Consiliul Central Bisericesc) a propus un proiect de modificare a Statutului de Organizare BOR, a cărui dezbatere s-a amânat și datorită protestului mitropolitului și Adunării eparhiale din Sibiu:

> „Adunarea își exprimă îngrijorarea față de încercările de modificare a legii și Statutului de organizare a Bisericii. Valul de instabilitate care a cuprins aproape toate domeniile vieții noastre amenință să se reverse și în Biserică, ce a păstrat de-a lungul veacurilor linia dreaptă a tradiției. Organizarea Bisericii ortodoxe din Ardeal, care are la bază principiul autonomiei și constituționalismului, cu participarea elementului mirean ca factor de conducere, nu-i o haină de împrumut, ci s-a dezvoltat organic din necesitățile de viață ale Bisericii noastre strămoșești... Nu ne îndoim că toți ierarhii ardeleni își vor uni eforturile spre a păstra neștirbită această sacră moștenire"[3].

În 1938, patriarhul Miron Cristea a sprijinit regimul dictatorial, al cărui prim-ministru a devenit chiar din primele ceasuri (10/11 februarie), inaugurând astfel un sistem politic numit de Liviu Stan drept „cezaro-papist". Constituția carlistă nu a mai prevăzut autonomia bisericească[4]. Iar la 18 martie Sf. Sinod a amânat „restaurarea corporațiunilor bisericești", adică alegerile pentru CNB și Adunările eprahiale, prelungind mandatele corporațiunilor bisericești existente. Adunarea Eparhială de la Sibiu din 1938 a protestat împotriva acestei suspendări a constituției bisericești, aprobând trimiterea la București a unei „remonstrațiuni"[5]. Tot atunci, mitropolitul Nicolae Bălan a apărat moștenirea șaguniană împotriva celor cu „orientare canonică prea strâmtă":

> „În decursul discuțiunilor care au durat câțiva ani pentru alcătuirea acestei legi [de organizare a BOR – n.n.] și în decursul încercărilor de la 1925

---

[1] *Ibidem*.

[2] CNB Ses.Ord. 1935, Miron CRISTEA, „Cuvântarea de deschidere", pp. 11-12.

[3] ADUNAREA EPISCOPALĂ SIBIU (Ad.Ep.Sb.) 1936, conclus 15, pp. 11-12: „Cuvântarea de protest a mitropolitului Nicolae Bălan", pp. 54-60.

[4] „Dacă prin Constituția din 1923 era garantată autonomia Bisericii, prin noua Constituție din 1938, autonomia este ștearsă. Acest lucru s-a făcut fără o consultare prealabilă a factorilor competenți, ceea ce pare bizar, dar de-nțeles într-o vreme în care lumea suferă de totalitarism acut și-n care bat vânturi de cezaro-papism" (Liviu STAN, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și principiul autonomiei Bisericii*, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1940, p. 29).

[5] Ad.Ep.Sb., 1938, pp. 8-9.

până astăzi de a o modifica, am rămas cu impresia sigură că cei nemulțumiți cu ea și dornici de a o modifica plecau de la teza lor subiectivă că legea noastră de organizare bisericească este prea larg concepută. În realitate, nu legea este prea largă, ci ideile de care se călăuzesc nemulțumiții și orientarea lor canonică sunt prea strâmte. Și de aici temerea că această operă a mitropolitului Andrei Șaguna să nu fie strâmtată și tăiată prin modificările propuse de cei care nu se pot ridica până la înțelegerea deplină a principiilor lui. Pare că ne găsim în fața unei moșteniri bogate și întinse pe care cineva, primind-o de la părinți și părându-i-se prea mare, an de an tot rupe câte un petec din ea. Să dea Dumnezeu să nu se realizeze această temere. În tot cazul, nimeni nu are dreptul să se plângă că legea noastră de organizare bisericească, chiar când unora li se pare prea largă, ar fi o piedică în calea progresului Bisericii noastre. Căci nu o lege larg concepută și care cheamă la răspundere toate conștiințele, ci una strâmtă și izvorâtă din considerațiuni egoiste poate să împiedice progresul instituției căreia i s-a dat"[1].

Desigur că mitropolitul Ardealului a făcut referire și la patriarhul Miron Cristea, care a putut fi considerat drept unul dintre acei „oarecari rătăciți, puțini la număr, în rândurile moștenitorilor direcți ai șagunismului, care nu l-au înțeles și care nu mai voiau nici să-l păstreze, necum să-l mai ofere și altora"[2].

Problema este că, într-adevăr, moștenirea lui Șaguna a început să nu mai fie înțeleasă nici chiar în Biserica ardeleană, „pe măsura în care dispărea generația crescută de el". Generația lui Șaguna,

„i-a păstrat cât a putut moștenirea, dar nu și-a însușit-o științific, teologic, n-a aprofundat-o și n-a dezvoltat-o, iar în grija ei de a nu-i aduce vreo știrbire, s-a pomenit păzind și îngrijindu-se prea mult de forme, de formele din a căror făptură se strecurase duhul, se strecurase pulsația de viață pe care erau menite să o adăpostească pentru ca să le dea putere și să le fie sprijin în dezvoltarea și în funcționarea lor normală. Astfel, în viața bisericească, cultivându-se exagerat cultul formelor, se obișnuise lumea să creadă că moștenirea șaguniană este suficient respectată și garantată prin respectarea simplă a formelor vechi ale acestei moșteniri, și mulți se fericeau că au avut norocul să moștenească o cât se poate de perfectă organizație, într-ale cărei forme, dacă intri și le faci să funcționeze mecanic, ești asigurat că viața Bisericii, fără să-ți reclame un efort prea mare, se va desfășura normal, iar tu, în aceste forme, adăpostit ca în niște tranșee ale duhului, poți sluji Domnului și neamului tău fără multă bătaie de cap"[3].

Faptul că ideile teologice și organizatorice ale lui Șaguna au încetat să fie cunoscute și urmate chiar și în Ardeal a fost recunoscut și de mitropolitul Ioan Mețianu care le-a spus unor studenți teologi de la București, aflați în 1912 în excursie de studii în Ardeal, că „toți ridică în slăvi măreția figurei nemuritorului Șaguna, dar puțini îi urmează politica"[4].

Tot în acea perioadă, anume în 1910, cu ocazia alegerii lui Miron Cristea ca episcop la Caransebeș, Nicolae Bălan, pe atunci tânăr profesor la Sibiu, atenționa

[1] *Ibidem*, pp. 38-39.
[2] Liviu STAN, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului*...cit., p. 8.
[3] *Ibidem*, pp. 2-3.
[4] P. PARTENIE, „Note și impresiuni de călătorie în Ardeal", *Biserica Ortodoxă Română*, an. XXVI, nr. 7, octombrie 1912, pp. 679-680.

asupra aceluiași fapt: că „liniile de dezvoltare trase de mitropolitul Șaguna", anume de „creare a acelui fond puternic și sănătos de viață bisericească" nu au fost duse la îndeplinire[1].

Așadar, decenii după trecerea la cele veșnice a mitropolitului Șaguna, programul bisericesc al acestuia nu a mai fost pe deplin înțeles. Cei mai mulți dintre urmașii săi au confundat „șagunismul" cu o formă birocratică de organizare bisericească. Și aceasta pentru că nu l-au înțeles pe Șaguna nici din punct de vedere științific-teologic, nici din punct de vedere politic și social. Nu au înțeles izvoarele principiilor șaguniene – subsidiaritatea (preluată din mediul politic al monarhiei habsburgice, în special din Ungaria) și concepția organică despre Biserică.

BAZELE JURIDICE ALE AUTONOMIEI BISERICEȘTI ÎN REGATUL UNGARIEI ȘI PRINCIPATUL TRANSILVANIEI PÂNĂ LA REVOLUȚIA PAȘOPTISTĂ

Regatul Ungariei a avut un regim de stări cu o veche tradiție. Mai mult decât atât, Ungaria a constituit în Europa central-orientală o adevărată insulă, în care regimul de stări a cunoscut o existență continuă până în epoca modernă. Chiar soluția constituțională dualistă (austro-ungară) nu a fost altceva decât rezultatul acceptării nevoite de către Habsburgi (care promovau o politică centralizatoare imperială) a unui compromis cu „împietrita teorie maghiară a continuității de drept". La baza acestei teorii se afla refuzul de a accepta o lege fundamentală acordată de Curte, legislația maghiară bazându-se pe o serie de articole votate de diferitele Diete maghiare și promulgate apoi de suveran[2]. În concepția juriștilor dreptului de stat maghiar, suveranul se afla într-o relație de asociere cu națiunea maghiară, reprezentată de deputații trimiși în Parlament de diferitele comitate, care nu erau doar unități administrativ-teritoriale, ci adevărate state în stat, cu un mare grad de autonomie[3]. Fără a fi un stat federal, Regatul Ungariei a continuat să

[1] Liviu STAN, *I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului*...cit., p. 5.

[2] Există o asemănare între sistemul juridic maghiar din epoca medievală și modernă și cel anglo-saxon. Era socialistă a rupt vechea continuitate a dreptului maghiar. Anglia mai are însă și acum o Constituție nescrisă, bazată pe legi numerotate în fiecare an drept „capitole" – "chapters" (în Ungaria ele se numeau „Articole de Lege"). Apoi, la fel ca în Anglia, și în Ungaria a existat autonomia lărgită a comitatelor, iar nobilimea comitatensă *hungară* poate fi comparată cu acea *gentry* din comitatele engleze. A se vedea amănunte despre dreptul constituțional maghiar la Anton RADVÁNSZKY, *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns*, München, 1990, pp. 176-180; Moritz CSÁKY, „Von der Ratio educationis zur Educatio nationalis. Die ungarische Bildungspolitik zur Zeit der Spätaufklärung und des Frühliberalismus", în Grete KLINGENSTEIN, Heinrich LUTZ, Gerald STOURZH, (Hrsg.), *Bildung, Politik und Gesellschaft. Studien zur Geschichte des europäischen Bildungswesens vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1978, p. 207; IDEM, „Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn", în *Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs*, vol. X, ÖAW, Wien, 1981, p. 39; H. MITTEIS, *Der Staat des Hohen Mittelalters*, Böhlau, Weimar, ed. a 11-a,1986, pp. 399-401.

[3] Fiecare comitat dispunea de propria administrație financiară și juridică, precum și de propria adunare reprezentativă – *congregația marcală* (Cf. Emanuel TURCZYNSKI, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1976, p. 40). Larga autonomie a comitatelor ungare este rezultatul unui lung proces istoric. Prin AL 7/1435 s-a recunoscut existența *congregației nobiliare comitatense – congregația marcală*. Autonomia juridică deplină a fost acordată comitatelor de Matia Corvin în 1486. Câțiva ani mai târziu, *congregațiile marcale* au dobândit dreptul de a legifera statute locale (*ius statuendi*), iar în secolul următor și dreptul de

fie (chiar și în epoca dualistă) un stat subsidiar[1], în pofida tuturor încercărilor clasei politice maghiare de a promova, după 1890, un naționalism uniformizator. Principiul autonomiei era prea înrădăcinat în legislația politică și confesională a Ungariei, astfel că ingerința autorităților guvernamentale era limitată, fie că era vorba de organizarea politic-administrativă comitatensă[2], fie de cea bisericească.

În ceea ce privește sistemul confesional, a existat o diferență între Ungaria propriu-zisă și Transilvania, vădită în special în privința statutului Ortodoxiei. Deși ambele s-au aflat în cadrul Monarhiei Habsburgilor (iar după 1804 al Imperiului Austriac), fiind considerate verigi ale Coroanei ungare a Sf. Ștefan[3], totuși ele au constituit țări diferite, cu propriile legislații și organe administrative.

Autonomia Bisericilor recepte în Regatul Ungariei

Biserica Catolică – Biserică de stat

Statul feudal maghiar a fost înființat pe temelia Bisericii Catolice. Aceasta, fiind Biserică de stat, s-a bucurat aici de privilegii mari, cel mai important fiind

---

autoadministrare: încă din 1486 s-a permis ca vicecomiții să nu mai fie numiți de rege, ci de comitele suprem; prin AL 2/1504, comitele a fost obligat să ceară pentru aceasta aprobarea *congregației marcale*. AL 70/1546 a acordat *congregației marcale* dreptul de alegere liberă a vicecomitelui, care a preluat din mâinile comitelui conducerea administrației locale. Totodată, *congregațiile marcale* au devenit organe executive locale, ele fiind cele care puneau în aplicare ordonanțele Curții și ale instituțiilor centrale (Anton RADVÁNSZKY, *Grundzüge*...cit., pp. 47-48, 64).

[1] „Subsidiaritatea exprimă o anumită concepție asupra autorității, reflectând primatul societății asupra statului: între individ și stat există mulțimea grupurilor intermediare autonome, cu diferite componente din care e alcătuit corpul social. Puterea politică, slujitoarea nevoilor acestui corp social, oferind sprijinul (*subsidium*) necesar acestor grupuri și intervenind în chestiunile considerate de comun acord ca ținând de realizarea binelui comun și a justiției sociale. Comunitățile intermediare posedă deci toate prerogativele atribuite statului, cu excepția competențelor liber consimțite autorității centrale. Principiul subsidiarității cere autorității să nu se amestece în autonomia grupurilor sociale și, în același timp, îi cere să intervină pozitiv în chestiuni ținând de acordul comun al grupurilor și de justiția socială“ (Ioan I. ICĂ, Jr., „Europa politicului...cit.“, p. 29).

[2] Chiar și după emiterea AL 6 din 1876, care a modernizat administrația locală din Ungaria, a fost menținută autonomia celor 71 de comitate și 26 de orașe cu drept municipal (adunările reprezentative ale fiecăreia având dreptul de a emite *remonstrațiuni* împotriva legilor votate de Parlamentul central).

[3] Țările sau „verigile“ Coroanei Sf. Ștefan au fost: Regatul Ungariei, Regatul Croației și Slavoniei și Principatul Transilvaniei. Între Croația și Ungaria a existat între 1102 și 1918 o uniune personală, cea dintâi menținându-și o Dietă proprie. Principatul Transilvaniei „era considerat o verigă a Sfintei Coroane ungare, dar a fost guvernat după legi proprii, ca o provincie distinctă a monarhiei și prezenta o structură socială, politică și de drept distinctă față de cea ungară“ (Mathias BERNATH, *Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*, trad. de M. Wolf, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 61). Apartenența Transilvaniei de Coroana Sf. Ștefan, precum și independența sa au fost legiferate de Dieta ardeleană prin Articolul de Lege (AL) 3/1744 și 6/1791 (Joseph Bedeus von SCHARBERG, *Die Verfassung des Großfürstenthums Siebenbürgen*, Carl Gerold, Wien, 1844, pp. 15-16; Friedrich Schuler von LIBLOY, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, ed. a 2-a, Closius-schen Erbin, Sibiu, 1867, p. 144). Pe lângă aceste trei țări, pe teritoriul Ungariei medievale se mai aflau regimentele de graniță, precum și Banatul. Cele dintâi au fost subordonate direct *Consiliului aulic de război* din Viena, iar Banatul (până în 1778), *Camerei aulice boemo-austrice* de la Viena, fiind socotit deci o provincie austriacă (Emanuel TURCZYNSKI, *Konfession und Nation*...cit., pp. 40-42).

acela de a încasa de la toți locuitorii țării, inclusiv de la rege, a zecea parte (dijma) din toate veniturile. Însă și regii maghiari au obținut drepturi însemnate asupra Bisericii: cel de patronat (episcopii fiind numiți de rege, fără consultarea Papei) și de *placetum regium* (potrivit căruia, publicarea în Ungaria a bulelor și enciclicelor papale necesita aprobarea suveranului)[1]. Aceste drepturi (legiferate de Dieta maghiară din 1397) au fost recunoscute de Conciliul de la Konstanz (1414-1418), în baza „meritelor și rolului Ungariei ca apărătoare a creștinătății" în Răsăritul Europei. Prin aceasta, Biserica Catolică din Ungaria a devenit o „Biserică națională maghiară"[2], guvernată practic de regele ungar[3]. Acesta trebuia să fie de credință catolică și să fie încoronat de arhiepiscopul de Strigoniu.

Protestantismul maghiar

Acest statut al Bisericii Catolice nu s-a modificat nici după ce majoritatea populației Ungariei a aderat la protestantism[4]; ba mai mult, confesiunile Reformei nu au dobândit nici măcar caracter legal[5]. Urmările s-au văzut abia în timpul lui Rudolf al II-lea (1576-1608), care a folosit Contrareforma ca instrument pentru construirea unui stat absolutist. Ca reacție, după 1604, nobilii protestanți au utilizat dreptul la rezistență, astfel că în 1606, împăratul Rudolf a fost nevoit să accepte ca legale cele două confesiuni protestante. În 1608 și 1647 a fost legiferată libertatea religioasă atât pentru nobili, cât și pentru iobagi, prima asemenea prevedere legală din Centrul Europei[6]. Catolicismul a continuat să-și păstreze însă prerogativele politice, cu ajutorul cărora a reușit reconvertirea majorității nobilimii. Apoi, între 1671-1681 au urmat persecuții religioase împotriva protestanților[7], numeroși predicatori fiind expulzați sau condamnați ca sclavi pe galere. În 1690 împăratul a

---

[1] Anton RADVÁNSZKY *Grundzüge*...cit., pp. 13-17, 42.

[2] Elemér MÁLYUSZ, *Kaiser Sigismund in Ungarn. 1387-1437*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, pp. 277, 266.

[3] „Regele ungar a posedat de fapt dreptul de guvernare a Bisericii creștine maghiare... Regii (ungari) sunt adevărați factori constituționali ai Bisericii romano-catolice maghiare și această calitate le-a fost recunoscută și de papii de la Roma [...] Biserica maghiară este membră a Bisericii catolice, dar legătura ei cu aceasta se face prin Rege, care este capul acestei Biserici naționale" (Kosunthány IGNÁTZ, *Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása,* f.ed., Cluj, 1903, pp. 87-91, cf. Onisifor GHIBU, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român,* Institutul de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1924, pp. 25-26).

[4] Gabriel ADRIÁNY, „Die Ausbreitung der Reformation in Ungarn", *Ungarn-Jahrbuch*, V, 1973, pp. 66-75.

[5] Heinrich MARCZALI, *Ungarische Verfassungsgeschichte*, f.ed., Tübingen, 1910, p. 78. Protestantismul maghiar a fost multă vreme dezorganizat. Separarea dintre cele două mari ramuri a intervenit abia în anul 1591. Biserica Luterană Ungară s-a format ca o instituție națională în 1610, iar cea Calvină ulterior (cf. Maja DEPNER, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Dreißigjährigen Krieg*, Kohlhammer, Stuttgart, 1938, pp. 226-234).

[6] Heinrich MARCZALI, *Ungarische*...cit., pp. 78-80; Anton RADVÁNSZKY, *Grundzüge*...cit., pp. 67-68; László RÉVÉSZ, „Die helvetische Reformation in Ungarn", *Ungarn-Jahrbuch*, IV, 1972, pp. 91-94.

[7] În istoria bisericească a Ungariei, anii 1671-1681 sunt cunoscuți ca „decada de doliu a protestantismului ungar" (Friedrich GOTTAS, „Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie", in Adam WANDRUSZKA, Peter URBANITSCH (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985, p. 489). V. și Paul BRUSANOWSKI „Mărturii uitate despre unul din întemeietorii Bisericii Române Unite, cardinalul Leopold Kollonich", *Revista Teologică*, an. XI, 1999, pp. 81-122.

adoptat titlul de *rege apostolic al Ungariei*[1]. Deși Dieta din 1681 a recunoscut din nou libertatea, mult diminuată, a protestantismului[2], Contrareforma nu a încetat[3] decât în 1781, prin *Patenta de toleranță* a lui Iosif al II-lea.

Abia prin *Articolul* de *Lege* (AL) 26/1791[4], comunitățile protestante au fost recunoscute de Dietă ca fiind recepte și beneficiind de deplină autonomie religioasă și școlară, dar cu păstrarea dreptului suveranului de supremă inspecție (*ius supremae inspectionis*). Ele puteau convoca sinoade bisericești, însă doar cu aprobarea suveranului, aprobare de care aveau nevoie și deciziile luate.

Situația materială a comunităților protestante a fost însă dezastruoasă. În timp ce un preot catolic primea, ca suplimentare a veniturilor stolare, un sprijin material anual (*congrua*) de cel puțin 300 de florini (fl.)[5], pastorul protestant abia dacă putea strânge 10-20 de florini anual. Chiar și superintendenții protestanți primeau un salariu de aprox. 100 florini, în timp ce venitul anual al primatului Ungariei era de 1,5 milioane de florini[6].

Biserica Ortodoxă și privilegiile ei „ilirice"

Biserica Ortodoxă s-a aflat în tot acest timp într-o situație mult mai bună decât cele protestante. Acest fapt a fost menționat cu indignare și de nobilul maghiar protestant Gregor von Berzeviczy[7].

Datorită interesului politic al Casei de Habsburg, au fost colonizate în sudul Ungariei zeci de mii de familii de sârbi ortodocși din Balcani, conduși chiar de patriarhi de-ai lor de la Ipek (Peć) și care au dobândit (între anii 1690-1695) așa-numitele *Privilegii ilirice*[8], cele mai importante pentru subiectul de față fiind:

– Constituirea, pe teritoriul Regatului Ungariei și al Croației, a unei națiuni confesionale –„comunitatea de rit grecesc" sau „națiunea ilirică", aflată sub conducerea mitropolitului și a reprezentanților „națiunii", anume clerici, militari și civili laici, reuniți în Congresul Național Bisericesc (CNB);

---

[1] Heinrich MARCZALI, *Ungarische*...cit., p. 102. Acest titlu a fost recunoscut de către papalitate abia în anul 1758, la insistențele Mariei Theresia (Anton RADVÁNSZKY, *Grundzüge*...cit., p. 87).

[2] Libertatea religioasă nu-i includea pe iobagi; protestanții nu mai aveau dreptul să exprime în Diete postulate care contraveneau Bisericii Catolice; protestanții au primit permisiunea de a-și zidi biserici doar în anumite orașe, deci nu în întreaga țară (*Ibidem*, p. 75).

[3] Toate căsătoriile mixte dintre catolici și „acatolici" trebuiau făcute de preoți catolici. Copiii trebuiau crescuți în credința catolică. Toți acatolicii au fost obligați să respecte sărbătorile catolice. Convertirea de la catolicism la o altă credință se putea realiza doar după încheierea unui curs catehetic de șase săptămâni, ale cărui taxe erau deosebit de mari (Heinrich MARCZALI, *Ungarische*...cit., pp. 102-103).

[4] Friedrich GOTTAS, *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859*, Oldenbourg, München, 1965, pp. 172-176.

[5] *Congrua* pentru preoții catolici era plătită din *Cassa parochorum generalis*, aflat în legătură cu Fondul Religionar (Martin von SCHWARTNER, *Statistik des Königreiches Ungarn*, vol. I, Königliche Universitäts-Schriften, Buda, 1809, p. 182).

[6] Johann von CSAPLOVICS, *Gemälde von Ungarn*, vol. I, Hartleben, Pesth, 1829, p. 300. Au existat patru superintendenturi luterane și alte patru reformate.

[7] Gregor von BERZEVICZY, *Nachrichten über den Zustand der Evangelischen in Ungarn*, Otto Wigand, Leipzig, 1826, reprint 1860, p. 29. Protestanții maghiari erau indignați că ortodocșii, considerați „venetici" se bucurau nu doar de libertate religioasă, ci chiar de privilegii.

[8] Nicolae BOCȘAN, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Editura Facla, Timișoara, 1986, pp. 132-142.

– Constituirea unei Biserici Ortodoxe autocefale[1], cu șapte episcopii sufragane, pentru sârbii și românii[2] de pe teritoriul țărilor Coroanei Sf. Ștefan, cu excepția Transilvaniei. Din cele 1505 parohii ortodoxe ale Mitropoliei, doar 935 erau sârbești, 553 fiind românești și 17 grecești[3];

– Acordarea unor drepturi aproape absolute pe seama mitropolitului de Karlowitz. Ulterior, Curtea le-a diminuat: a) a revendicat *autoritatea legislativă* (prin emiterea mai multor regulamente bisericești); b) a exercitat *dreptul de supremă inspecțiune*, exprimat prin ordinul ca nici un sinod sau CNB să nu poată fi convocat fără aprobarea Curții, precum și prin trimiterea la lucrările acestora a unui comisar imperial (care, în cazul discutării unor probleme spirituale, urma să părăsească sala). Conform deciziilor Curții din 1769, CNB urma să fie alcătuit din 75 de membri aleși: 25 clerici, 25 militari și 25 civili laici; c) a pretins dreptul de a aproba modul de gestionare a fondurilor bisericești[4];

– Libertate religioasă deplină. Aceasta a fost ulterior restrânsă: 1) orice construcție de biserică nouă trebuia aprobată de Curte, pe motivul că împăratul deținea dreptul de patronat și asupra Bisericii Ortodoxe; 2) dreptul de a folosi calendarul iulian a fost restrâns doar pentru localitățile în care locuiau în exclusivitate ortodocși. În celelalte localități, ortodocșii trebuiau să respecte prin repaus zilele de sărbătoare ale catolicilor[5].

Nobilimea ungară a respins privilegiile sârbești, considerându-le contrare dreptului de stat maghiar. În același timp, reprezentanții sârbilor au cerut în mai multe rânduri ca aceste privilegii să fie inarticulate de Dietele ungare. Curtea de la Viena a adoptat o politică de mijloc, considerând problema „ilirică" drept o chestiune politică de primă importanță pentru Casa de Austria. Din această cauză, au existat, pentru anumite perioade, instituții aulice „ilirice" (*Deputațiunea aulică in Banaticis, Transilvanicis et Illyricis*, între anii 1747-1777, și *Cancelaria aulică ilirică*, între 1791-1792)[6], cu drept de decizie asupra tuturor problemelor administrative, juridice, economice și financiare din regiunile populate de ortodocși. Aceste instituții ilirice trebuiau să colaboreze cu celelalte foruri politico-administrative din Ungaria, Banat și Teritoriul grăniceresc.

În cele din urmă, s-a ajuns la un compromis între nobilimea maghiară și sârbi, anume prin emiterea *AL* 27/1791 și 10/1792. Primul articol a prevăzut: a) acordarea cetățeniei maghiare pentru toți ortodocșii din Ungaria, anume a dreptului de a

---

[1] Johann H. SCHWICKER, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*, Ludwig Aigner, Budapest, 1880, pp. 74-75; Nicolae MILAȘ, *Dreptul Bisericesc*...cit., p. 253; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche bei den Serben in Österreich-Ungarn,* f.ed., Vârșeț, 1877, pp. 94-95.

[2] Episcopiile de Karlstadt-Karlovac, Pacrat și Mitropolia de la Karlowitz se aflau în Regatul Croației și Slavoniei. În aceste trei eparhii trăiau în anul 1797 aproximativ 380 000 ortodocși (265 000 în teritoriile grănicerești și 114 000 în comitatele Regatul Croației) și 289 000 croați catolici. Episcopiile din Buda (cu aproximativ 24 000 credincioși sârbi și 1200 aromâni), Bacica, cu sediul la Novi Sad (cu 90 000 de credincioși) și Arad (cu 308 000 de credincioși, dintre care 11 000 sârbi și 293 000 români) se aflau în cea mai mare parte pe teritoriul comitatelor ungare. Celelalte două Episcopii, de la Vârșeț (care avea în 1797, 26 513 credincioși sârbi și aproape 200 000 de români) și Timișoara (147 140 credincioși sârbi și 196 211 români) se aflau în Banat (Emanuel TURCZYNSKI, *Konfession und Nation*…cit., pp. 50-51, 62-63, 81, 275).

[3] Martin von SCHWARTNER, *Statistik des Königreiches*...cit., p. 179.

[4] R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche*...cit., pp. 132-133, 146-149, 188-193.

[5] Johann H. SCHWICKER, *Politische Geschichte*...cit., pp. 58-73.

[6] Emanuel TURCZYNSKI *Konfession und Nation*…cit., p. 274; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche*...cit., pp. 56-57.

dobândi și de a deține bunuri materiale și de a exercita funcții publice; b) asigurarea libertății depline de exercitare a cultului, precum și de administrare autonomă a fundațiilor și a sistemului de învățământ confesional; c) recunoașterea tuturor privilegiilor ilirice care nu se aflau în contradicție cu dreptul de stat maghiar. *AL* 10/1792 a acordat episcopilor sârbi dreptul de a participa din oficiu la lucrările Tablei Magnaților și de a trimite un reprezentant în Cancelaria Aulică Ungară (această din urmă măsură nerespectată după 1805)[1].

Datorită situației confesionale privilegiate, Biserica Ortodoxă din Ungaria a beneficiat și de dreptul de a deține proprietăți funciare și de a susține fundații religioase. La începutul epocii dualiste, în 1868, cele opt fonduri ale Bisericii Ortodoxe Sârbe din Ungaria însumau aproape 3,5 milioane de florini. Pe lângă acestea, mai existau și averile celor 30 de mânăstiri (cu peste 3 milioane de florini), precum și fondurile bisericești și școlare private, însumând aproximativ 1 306 000 florini, astfel că „națiunea sârbească putea folosi în interesul dezvoltării culturale veniturile unei averi de aproape 8 milioane de florini"[2].

Situația preoțimii ortodoxe din Ungaria a fost mult mai bună decât a celei protestante, beneficiind, în urma Legii Urbariului din 1774, de o porțiune canonică de 32 de iugăre (scutite de orice dări). Apoi, preoții mai primeau de la credincioși *birul preoțesc* care cuprindea aproximativ 10 litre de bucate de fiecare familie. Se mai adăugau *veniturile stolare* pentru serviciile oferite credincioșilor. Protopopii erau considerați parohi de gradul I, primind însă o porțiune canonică dublă[3]. În același timp, preoții erau datori să plătească ierarhului lor, la instalare, taxa *singheliei*, de 30 cruceri (cr.) pentru fiecare casă din parohie, precum și taxa anuală a *sidoxiei*, în valoare de 3 cr. pentru fiecare familie din parohie[4].

Strădanii pentru obținerea egalității confesionale în Ungaria (1791-1848)

Așadar, sistemul confesional din Regatul Ungariei se prezenta, la începutul secolului al XIX-lea, în felul următor: pe lângă Biserica Catolică, de stat, mai existau încă trei confesiuni legale, anume Biserica Ortodoxă, deținătoare a unor privilegii istorice inarticulate în mare parte în legislația Regatului în 1791-1792, precum și cele două

---

[1] Johann H. SCHWICKER, *Politische Geschichte*...cit., pp. 390-391, 400; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen Particular-Kirchen in Österreich-Ungarn, Serbien und Rumänien,* Greg & Ferd. Dattel, Praha, 1880, p. 156.

[2] Cele mai importante fonduri erau cel „clerical și școlar", în valoare de 1,68 mil., și cel „național intangibil", de 980 000 fl. (Johann H. SCHWICKER, *Politische Geschichte*...cit., pp. 414-415; IDEM, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart, 1877, pp. 600-601). În ceea ce privește veniturile Eparhiilor sârbești, acestea erau foarte diferite. Veniturile anuale ale Episcopiei de Bacica (Novi Sad) erau de aproximativ 60-70 000 fl., în timp ce acelea ale Episcopiilor de Buda, Karlstadt și Pacrați erau de 20 de ori mai mici. Tocmai de aceea, după 1865, veniturile tuturor Episcopiilor au fost acumulate într-un fond special, împărțit în mod egal între ierarhi. Pe lângă această sumă, Mitropolitul mai încasa veniturile de la trei domenii funciare, de aproximativ 70-80 000 fl. anual.

[3] Ioan A. de PREDA, *Constituția bisericei gr.-or. Române din Ungaria și Transilvania sau Statutul Organic comentat și cu concluzele și normele referitoare întregit,* Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1914, p. 56.

[4] Johann von CSAPLOVICS, *Gemälde von Ungarn*, vol. II, cit., pp. 300-301; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen*....cit., p. 149. Cele două taxe au fost înlăturate în 1862, respectiv 1852.

confesiuni protestante, care câștigaseră, tot în 1791, statutul de confesiuni recepte și autonome. Între catolicism și celelalte trei confesiuni existau însă inegalități, simțite de necatolici în viața de zi cu zi. Prescripțiile nefavorabile în privința căsătoriilor mixte au fost înlăturate în anul 1844, însă doar parțial[1].

Măsuri în vederea recunoașterii egalității depline între confesiuni au fost luate abia în 1848. *AL* 20/1848 a proclamat în sfârșit că „pentru toate confesiunile considerate în această țară recepte din punct de vedere legal se acordă fără excepție deplină egalitate și reciprocitate"[2]. Au fost considerate drept confesiuni recepte catolicismul, luteranismul, calvinismul și unitarianismul. Biserica Ortodoxă, nefiind considerată „receptă", a dobândit dreptul de a dispune liber în probleme școlare și de credință[3].

Episcopi, fonduri „catolice" și deziderатul autonomiei Bisericii Catolice

Ierarhia catolică a fost nemulțumită cu adevărat de o altă prevedere din *AL* 20/1848, anume cea cuprinsă în § 3 al legii, unde se preciza că:

> „Nevoile bisericești și școlare ale confesiunilor recepte vor fi acoperite din fonduri de la stat; pentru executarea detaliată a acestei prevederi va fi elaborat de către ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice un viitor proiect de lege, însă doar după tratative cu conducerile respectivelor confesiuni"[4].

Episcopii catolici au protestat, temându-se că așa-numitele „fonduri catolice", anume *Fondul religionar* și *Fondul de studii* ar fi fost folosite și pentru finanțarea confesiunilor minoritare[5].

Bazele *Fondului religionar* fuseseră puse de *AL* 12/1548, când s-a decis ca veniturile acelor mânăstiri, abații și capitluri bisericești rămase, în urma războaielor cu

---

[1] În primul rând, statul recunoștea drept legale doar acele căsătorii mixte săvârșite de preoți catolici. Prin urmare, copiii rezultați dintr-o căsătorie mixtă săvârșită de clerici necatolici erau considerați ilegitimi. În al doilea rând, preoții catolici, la presiunea episcopilor, refuzau să încheie căsătorii mixte în cazul în care părinții nu semnau un document prin care se obligau să-i crească pe toți copiii în confesiunea catolică. Abia la vârsta majoratului tinerii dintr-o familie mixtă aveau dreptul de a-și alege confesiunea. De aceea, înainte de începerea Dietei din 1839-1840, protestanții au redactat o petiție, cerând recunoașterea egalității confesionale. Legea votată nu a fost însă promulgată de monarh. Desigur că nemulțumirea protestanților a fost mare. De aceea, congregațiile din unele comitate au decis, pe baza dreptului lor de autonomie, să-i pedepsească pe toți preoții catolici care refuzau încheierea necondiționată a căsătoriilor mixte. Abia Dieta din anii 1843-1844 a căutat să liniștească spiritele, recunoscând ca legale și acele căsătorii mixte încheiate de pastorii protestanți. Tot aceeași Dietă a desființat cursul catehetic de șase săptămâni (Moritz CSÁKY „Die Römisch-Katholische Kirche in Ungarn", în Adam WANDRUSZKA, Peter URBANITSCH (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, vol. IV, cit., pp. 253, 290-291).

[2] Gustav STEINBACH, *Die ungarischen Verfassungsgesetze*, ed. a 4-a, f.ed., Wien, 1906, pp. 71-72.

[3] Emanuel TURCZYNSKI, „Orthodoxe und Unierte", în Adam WANDRUSZKA, Peter URBANITSCH (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vol. IV: *Die Konfessionen*, ed. a 2-a, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1995, p. 430.

[4] Nemulțumirea ierarhiei catolice a fost deosebit de mare și datorită faptului că prin AL 13/1848 (votat la 18 martie) au fost desființate dijmele bisericești (în locul acestora, statul obligându-se să ofere clerului, mai ales celui inferior, despăgubiri bănești (Moritz CSÁKY, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", pp. 254-255).

[5] *Ibidem*, p. 255.

otomanii, fără stăpân, să fie folosite în scopuri caritabile și școlare[1]. Fondul ca atare a fost înființat în 1647[2]. El cuprindea veniturile scaunelor episcopale, apoi donații particulare și regale, precum și veniturile unor ordine monahale desființate. *Fondul de studii* a fost creat în jurul anului 1773 din averile ordinului iezuit desființat[3].

Fondurile catolice au fost administrate de către organele administrative ale Regatului Ungariei, în baza dreptului de patronat deținut de rege[4]. Episcopii catolici considerau însă că fondurile aparțineau de drept Bisericii Catolice, cerând retrocedarea lor, din moment ce statul devenise neutru din punct de vedere confesional. Ministrul cultelor, Eötvös József, nu a vrut să accepte această solicitare.

În același timp, laicatul catolic reformist și liberal din Ungaria (din rândul cărora făcea parte și ministrul Eötvös) a pornit o campanie pentru obținerea și de către Biserica Catolică a autonomiei confesionale, deținută deja de protestanți și de ortodocși. Ideile cu privire la autonomia bisericească erau larg răspândite în cercurile reformiștilor liberali catolici din toată Europa și vizau transformarea Bisericilor Catolice de stat din diferitele țări europene în corporațiuni bisericești libere[5], în care clerul să dețină doar prerogativele spiritual-liturgice și învățătorești, iar problemele administrative, fundaționale și școlare să fie rezolvate de comisii bisericești mixte, alcătuite din clerici și laici. Într-un memorandum din anul 1848, reformiștii catolici maghiari au cerut constituirea de comisii bisericești în toate parohiile, precum și a unui Congres Național Bisericesc alcătuit în proporție de 2/3 din laici[6]. Se dorea prin aceasta înlăturarea indiferentismului religios și acordarea unei mai mari importanțe acțiunii misionare a clerului inferior. Potrivit ministrului Eötvös: „Realitățile așa cum sunt ele astăzi, cu episcopi care ei singuri dețin venituri anuale de mai multe sute de mii, în timp ce unii preoți nu dispun nici de pâinea cea de toate zilele, iar jumătate din totalul școlilor nu au venituri nici măcar de 100 de florini, deci asemenea realități nu mai pot fi menținute". Urmarea acestei situații triste era nu doar „gradul suprem de indiferență religioasă a catolicilor, ci și faptul, demn de plâns, că toate institutele care au fost lăsate pe seama clerului, în special școlile elementare și gimnaziile, sunt într-o astfel de stare, cum abia se mai găsește în vreo altă țară civilizată a Europei"[7].

Guvernul revoluționar maghiar a convocat pentru 20 august 1849 un sinod bisericesc catolic care să dezbată problema autonomiei bisericești. Datorită evoluției politice, sinodul nu s-a mai putut întruni. În Ungaria, ca și în toată monarhia austriacă, s-a instaurat regimul neoabsolutist, astfel că problema autonomiei bisericești a revenit în actualitatea politică abia după instaurarea regimului dualist, în 1867.

---

[1] *Ibidem*, p. 270.

[2] Johann H. SCHWICKER, *Statistik des Königreiches Ungarn*, cit., p. 598.

[3] Onisifor Ghibu consideră că acest fond a fost înființat în anul 1765 de Maria Tereza (Onisifor GHIBU, *Catolicismul unguresc*...cit., p. 79), în timp ce Moritz Csáky dă ca an de înființare 1780 (Moritz CSÁKY, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", p. 271).

[4] PÉTER László, „Hungarian Liberals and Church-State relations (1867-1900)", în György RÁNKI, *Hungary and European Civilization*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989 p. 121, nota 3.

[5] Liberalul catolic francez Charles Forbes Montalembert (1810-1870), prieten cu ministrul Eötvös, a sistematizat ideile despre autonomia catolică în lucrarea *L'Église libre dans L'État libre*, apărută în anul 1863.

[6] Johann H. SCHWICKER, *Die Katholiken-Autonomie in Ungarn. Wesen, Geschichte und Aufgabe derselben*, ed. a 2-a, Ludwig Aigner, Pesth, 1870, pp. 35-37.

[7] Moritz CSÁKY „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", în Adam WANDRUSZKA, Peter URBANITSCH (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848-1918*, cit., pp. 269-270, 276.

Sistemul politic și confesional din Principatul Transilvaniei până în anul 1848

Principatul Transilvaniei constituia o confederație a celor trei stări sau *națiuni politice*[1], anume nobilii, sașii și secuii, fiecare cu propriul teritoriu și propriile constituții, astfel că fiecare reprezenta un adevărat „stat în stat"[2]. Reprezentanții națiunilor politice dețineau dreptul de a-și exercita autoritatea asupra poporului de rând, de a-l reprezenta în Dietă și de a administra țara. În afară de națiunile politice, în Transilvania mai erau și *națiuni tolerate,* din care făceau parte românii și imigranții de diferite etnii. Ei se bucurau de „dreptul toleranței individuale", erau supuși tuturor dărilor, nu dețineau dreptul de cetățenie, nici pe cel de a accede la demnitățile publice[3].

Confesiuni recepte și tolerate

Acest sistem politic a creat și un sistem confesional caracteristic Ardealului medieval, stabilit de Dieta ardeleană între anii 1550-1571[4]. Au fost recunoscute ca având statut legal confesiunile recepte[5] și cele tolerate (între care Biserica Ortodoxă

---

[1] „Bundestaat der drei ständischen Völker" (G.D. TEUTSCH, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, ed. a 4-a, vol. I, Krafft, Sibiu, 1925, p. 296).

[2] A. GRIMM, *Die politische Verwaltung im Großfürstentum Siebenbürgen*, vol. II, Theodor Steinhaußen, Sibiu, 1856, p. 3. Nici o lege a Principatului nu putea fi adoptată fără acordul deplin al reprezentanților celor trei națiuni politice în Dietă. Despre sistemul politic al Principatului Transilvaniei, Krista ZACH, „Konfessionelle Pluralität, Stände und Nation", in J. BAHLCKE, Konrad GÜNDISCH (Hrsg.), *Religions- und Kulturgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa*, Band 6, LIT, Münster, 2004, pp. 49-70; Paul BRUSANOWSKI, „Contribuții cu privire la evoluția politică și instituțională din Transilvania până în epoca modernă", *Anuarul Facultății de Teologie Andrei Șaguna*, III, 2003, pp. 137-162.

[3] Joseph BENKÖ, *Transsilvania sive Magnus Principatus*, vol. I, ed. a 2-a, f.ed. Cluj, 1834, p. 472.

[4] Krista ZACH, „Konfessionelle Pluralität...cit.", pp. 71-82.

[5] Dietele din 1550 și 1557 au recunoscut și legalizat egalitatea și pluralitatea religioasă din Transilvania (fiind vorba de catolicism și luteranism). În anul 1564 a fost declarat *recept* și calvinismul. În anii 1568 și 1571 a urmat confesiunea unitariană, simpatizată de principele Ioan Sigismund (Gúdor BOTOND, „Spiritualitatea maghiară sub impactul Reformei", în Ana DUMITRAN, Gúdor BOTOND, Nicolae DĂNILĂ, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania. Mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII,* Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, 2000, pp. 33-34, nota 117).

Drepturile celor patru confesiuni recepte au fost următoarele: 1) exercitarea credinței pe tot cuprinsul Transilvaniei: înființarea de parohii, zidirea de biserici. Sărbătorile lor trebuiau să fie ținute și de națiunile tolerate; 2) Funcționarii de stat puteau fi recrutați doar din rândul membrilor acestor confesiuni; 3) La împărțirea funcțiilor publice trebuia să se mențină un echilibru între confesiuni; 4) Clericii celor patru confesiuni se bucurau de drepturi nobiliare în privința persoanei, locuinței și bunurilor lor; 5) Dreptul de posesie a bunurilor bisericești era garantat; 6) A fost interzis ca una din confesiuni să-și însușească biserici sau bunuri bisericești de la o altă confesiune. De asemenea, „S-a hotărât ca nimeni să nu silească la religia sa vreo comună, iobagii, pe cei ai casei [...], prin violență sau prin amenințare cu orice fel de pedeapsă, și nici stăpânul de pământ, fiind de altă credință, să nu ocupe biserica satului sau a orașului, să nu le introducă nici să nu le impună preoți de altă religie" (*Approbatae*, I. 1. 8). Fiecare confesiune a avut propria organizație bisericească: catolicii un vicar, iar celelalte confesiuni câte un superintendent. Aceștia erau aleși de adunările bisericești, după care erau confirmați de principe (A. GRIMM, *Die politische Verwaltung im Großfürstentum Siebenbürgen*, vol. II, cit., pp. 5-6).

beneficia de toleranța cea mai largă[1]). Ilegale au fost considerate toate „inovațiile religioase", adică tendințele reformatoare radicale (anabaptiste, sâmbetiste etc.)[2]. Trebuie observat însă faptul că, la început, deși „receptă", Biserica Catolică a avut o situație inferioară chiar și celei ortodoxe – fiind lipsită de episcopi (după secularizarea averilor ei, a fost condusă doar de vicari, recunoscuți de principe). Preoții catolici nu aveau dreptul de a intra în orașele ardelene (cu excepția vizitării bolnavilor din spitale), iar în Dietele din 1607 și 1610, „exercițiul religiunii catolice fu restrâns la cultul privat în familii"[3]. Catolicismul ardelean a persistat doar în câteva enclave din estul Secuimii, precum și la curțile câtorva nobili rămași fideli Bisericii Romane. În anul 1714 abia existau în toată Transilvania 30 000 de catolici. Aceștia s-au organizat într-o asociație bisericească, atestată pentru prima dată în anul 1591, sub numele de *congregatio universorum Catholicorum in Transsilvania*. Începând cu anul 1615, membrii nobili ai acesteia au participat la Dietele ardelene, unde au constituit o grupare aparte – așa-numitul *Status Catholicus*. În acest fel, a fost asigurată supraviețuirea catolicismului ardelean în cursul secolului al XVII-lea[4].

După integrarea Transilvaniei în Monarhia Habsburgilor, sistemul politic al celor trei națiuni și patru confesiuni recepte a fost menținut până în anul 1848. Totuși, în secolul al XVIII-lea, Curtea a sprijinit intens catolicismul (însă nu atât de mult ca în Regatul Ungariei). La Alba-Iulia a fost reînființată episcopia romano-catolică; o parte a românilor ortodocși a fost atrasă la unirea cu Biserica Romei, iar protestanții au fost nevoiți să retrocedeze numeroase biserici.

Episcopia ortodoxă română din Principatul Transilvaniei între 1761-1846

După 1701, Curtea de la Viena i-a considerat pe toți românii ardeleni, exceptându-i pe brașoveni, ca uniți cu Biserica Romei. Prin urmare, mitropolitul sârb de la Karlowitz nu a avut dreptul să-și întindă jurisdicția decât asupra românilor din afara Principatului, deci din Banat, Arad și Bihor. Cu toate acestea, interesat de extinderea jurisdicției Bisericii sârbești și asupra românilor din Principatul Transilvaniei, mitropolitul sârb a sprijinit luptele ortodocșilor ardeleni împotriva politicii

---

[1] Spre deosebire de cultul mozaic, tolerat doar în Alba Iulia, și de cel armean, tolerat în orașele libere regești Gherla (jud. Cluj) și Dumbrăveni (jud. Sibiu), Ortodoxia se bucura de toleranță pe tot cuprinsul principatului, însă doar „până îi va conveni principelui și locuitorilor țării" (*Approbatae*, I, 1, 3). Datorită intereselor economice, acestei condiționări temporale nu i s-a pus capăt până la sfârșitul perioadei medievale, astfel că Biserica Ortodoxă a putut fi considerată ca aflată „între toleranță și intoleranță" (Ludwig BINDER, „Grundlagen und Formen der Toleranz in Siebenbürgen bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts", *Siebenbürgisches Archiv*, Band 11, 1976, p. 116).

[2] Adepții acestor „înnoiri religioase" urmau „să intre sub pedeapsa infidelității eterne, adică pierderea tuturor bunurilor care le aparțin lor în mod personal și sigur, putând totuși să-și răscumpere capul" (*Approbatae* I, 1, 3).

[3] G. BARIȚIU, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Krafft, Sibiu, 1889, p. 134.

[4] J. BAHLCKE, „Status Catholicus und Kirchenpolitik in Siebenbürgen. Entwicklungsphasen des römisch-katholischen Klerus zwischen Reformation und Josephinismus", în Zsolt K. LENGYEL, Ulrich WIEN (Hrsg.), *Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich*, Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge, Band 34, 1999, pp. 159-163; Krista ZACH, „Zur Geschichte der Konfessionen in Siebenbürgen im 16. bis 18. Jahrhundert", in Adam WANDRUSZKA (Hrsg.), *Südostdeutsche Archiv*, Band XXIV/XXV, München, 1981, pp. 73-80; IDEM, „Konfessionelle Pluralität...cit.", pp. 173-192.

uniatiste a Curții de la Viena. În 1744, călugărul Visarion Sarai, originar din Slavonia, a sosit în sudul Transilvaniei și le-a „atras atenția" țăranilor români că, nemaifiind ortodocși, ci uniți, nu vor mai putea ajunge în rai[1]. Românii din sudul Transilvaniei s-au lepădat de preoții uniți. Timp de 15 ani a avut loc singurul război confesional din istoria României[2]. La capătul acestuia, Curtea de la Viena a fost nevoită să recunoască existența în Transilvania a unei Biserici Ortodoxe românești. La cârma ei, în calitate de „administrator episcopesc", a fost așezat, în 1761, episcopul sârb al Budei, Dionisie Novacovici[3]. În același an, a fost trimis în Ardeal generalul von Buccow, cu misiunea de a realiza „dezmembrarea", adică împărțirea proprietăților bisericești între uniți și ortodocși[4].

Între anii 1761-1767, 1771-1773 și 1783-1796, Biserica Ortodoxă din Ardeal a fost cârmuită de patru episcopi sârbi. Între 1767-1771, apoi 1773-1783 și 1796-1810 ea a fost condusă de protopopi „vicari". În 1810 a fost numit primul episcop român ardelean al epocii moderne, Vasile Moga, care a păstorit până în 1846.

În ceea ce privește statutul juridic, conform instrucțiunilor imperiale din 1762, Biserica Ortodoxă continua să fie o confesiune tolerată, astfel că preoții „neuniți" nu aveau dreptul la porții canonice și nici la scutiri de obligații fiscale și iobăgești (exceptând doar *darea capului*). Subzistența lor urma să fie asigurată de credincioșii ortodocși, veniturile stolare fiind însă precis delimitate și supuse impozitării[5]. *Patenta* de toleranță a împăratului Iosif al II-lea a pus capăt măsurilor contrareformatoare, iar Dieta din anul 1791, prin *AL* 60, a asigurat dreptul exercitării libere a cultului ortodox, ceea ce nu a adus după sine și o îmbunătățire a situației materiale a Bisericii. *Instrucțiunea* impusă episcopului Vasile Moga a reluat aserțiunile din 1762 cu privire la statutul de confesiune tolerată a Ortodoxiei:

> „Să nu uite episcopul că clerul neunit este numai tolerat, pentru aceea să știe că îi este oprit a se împotrivi creșterii și lățirii religiunii unite... Să știe episcopul că privilegiile națiunii illirice nu se extind asupra Ardealului, de aceea clerul neunit din Ardeal rămâne și în viitor în starea lui de până acum"[6].

---

[1] Înfățișarea exterioară a acestui călugăr și modul de viață auster i-au impresionat profund pe români, care au început „să se opună fățiș episcopului lor unit [Inochentie Micu – n.a.] și clerului acestuia, au refuzat să mai participe la serviciile religioase ale acestora, își botezau singuri copiii fără participarea preoților și își duceau morții fără cântec și fără ceremonie la groapă" (George Michael von HERRMANN, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. I, Franz Michaelis, Sibiu, 1883, pp. 243-244).

[2] Tulburările religioase sunt descrise pe larg de Silviu Dragomir. Sinteze ale acestei prezentări la Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a 2-a, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1994, pp. 375-387 și Eugen STRĂUȚIU, *Sibiul între medieval și modern,* Etape, Sibiu, 2000, pp. 25-32.

[3] Ștefan LUPȘA, *Știri și documente despre Biserica Ortodoxă ardeleană după 1761*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1945, p. 3.

[4] Potrivit recensământului realizat de Buccow, în Transilvania locuiau 128 653 de familii ortodoxe (păstorite de 1365 de preoți) și 25 223 familii unite (păstorite de 2250 de preoți). Ortodocșii au primit 1366 de biserici, iar uniții 521 (Ilarion PUȘCARIU, „Statistica românilor din Transilvania în anul 1762", *Transilvania*, an. XXXIII, 1902, pp. 40-45). V. și Virgil CIOBANU, *Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762,* Institutul de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1926, pp. 78-79. Conform istoricului sas Herrmann, împotriva ortodocșilor a fost folosită deseori forța militară (George Michael von HERRMANN, *Das alte und neue Kronstadt*, cit., pp. 249-251).

[5] Augustin BUNEA, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici*, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1902, pp. 247-249.

[6] S. STANCA, *Episcopul Vasile Moga*, f.ed., Sibiu, 1939, pp. 17-18.

Sub aspect material, împăratul Iosif al II-lea a stabilit, odată cu numirea la Sibiu a unui nou episcop ortodox (Ghedeon Nichitici, în 1783), înființarea unui fond special, numit *sidoxial*, alcătuit din sumele intrate de pe urma unei noi taxe anuale (*taxa sidoxială*), în valoare de 2,5 cruceri, pe care trebuia să o plătească fiecare familie ortodoxă din Principat[1]. Taxa era colectată de parohi, care trimiteau sumele la protopopiate, iar de aici ele erau transmise autorităților financiare ale Principatului. Din propriul fond sidoxial ortodox, deci nu de la bugetul de stat, urmau să fie salarizați episcopul (4000 de florini) și directorul școlilor confesionale ortodoxe (400 de florini)[2], precum și finanțate opt, iar după 1813 un număr de 14 școli confesionale ortodoxe[3].

Odată cu numirea episcopului Vasile Moga, autoritățile au stabilit ca taxa sidoxială să fie colectată de preceptorii fiscali ai statului. S-a permis acordarea, din același fond sidoxial, a unor burse (în valoare de 200 de florini anual, la care se adăugau 50 de florini pentru acoperirea cheltuielilor de drum) pentru tineri români studenți la Facultatea de Teologie din Viena. Apoi, în 1814, s-a permis ca, tot din același fond, să fie acordată cancelariei consistoriale suma de 300 fl. și să fie salarizați un notar consistorial și arhivarul eparhiei (fiecare cu 500 fl. anual), precum și un profesor de la seminar (300 fl.).

Episcopul Moga s-a străduit, în condițiile restrictive la care era supusă Biserica sa, să îmbunătățească situația ei materială. I-a îndrumat pe preoți să folosească cu multă chibzuință banii colectați de la popor:

> „Ctitorii și curatorii, dacă se adună vreun ban la lada bisericii, nu știu să facă alt scop decât să-i cheltuiască pe podoabele bisericii, să cumpere icoane multe, lumini multe, candele multe, clopote multe... cruci peste cruci pe biserică și în altar. Măcar că noi nu defăimăm podoaba bisericii, totuși vă aducem aminte să lăsați biserica cu câte podoabe are și când se strânge ceva în lada bisericii, să se dea pe ceva moșie de fân sau arătură, de unde să câștige ceva biserica"[4].

În acest fel, după trecerea la cele veșnice a episcopului Vasile Moga, Biserica Ortodoxă deținea deja patru fonduri:

– *Fondul sidoxial;*

– *Fondul de 30 000 de florini*, întocmit în 1837. Inițiativa a aparținut împăratului, el cuprinzând sumele rezultate de pe urma despăgubirii foștilor proprietari ortodocși de

---

[1] În 1829, taxa sidoxială a crescut la 3 cr. m.c. (Nicolae POPEA, „Istoricul fondurilor archidiecezane până la anul 1882", în *Protocolul Sinodului arhidiecezan din anul* 1883, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1883, pp. 159-163; Matei VOILEANU, *Sidoxia. Cestiunea Dotațiunei archiereului ortodox-român din Transilvania*, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1897, pp. 13-14).

[2] Tot atunci, guvernatorul Transilvaniei avea un salariu de 18 000 de florini anual, consilierii Guberniului ardelean între 4000-5000 fl., primarul Sibiului 2000 fl., iar medicul șef al orașului de pe Cibin 400 fl. anual (George Michael von HERRMANN, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. II, Franz Michaelis, Sibiu, 1887, p. 135 și urm.).

[3] Între anii 1786-1790, cele opt școli confesionale au fost finanțate de la buget (Lucia PROTOPOPESCU, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805,* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966, p. 66). După 1790, Guberniul ardelean a refuzat să le mai susțină. Pe de altă parte, a avut grijă să nu fie suprasolicitat fondul sidoxial, admițând cu mare greutate finanțarea din acest fond a doar 8-14 școli confesionale ortodoxe, restul de până la 41 de școli (existente în 1815) ori 282 (din 1843) urmând să fie susținute benevol de credincioșii din parohii (Ladislau GYÉMÁNT, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania. 1790-1848*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, pp. 286, 308-309).

[4] S. STANCA, *Episcopul Vasile Moga*, cit., pp. 47-48.

pe teritoriile grănicerești din sudul Transilvaniei. Administrația fondului s-a aflat în grija autorităților de stat;

– *Fondul mogaian*, rezultat din donații ale episcopului Moga, precum și din testamentul său. Fondul a fost administrat de stat[1];

– *Fondul Seminarial*, deschis în anul 1816, din colecte de la credincioși, dar și dintr-un substanțial împrumut (de aproximativ 15 000 fl.) din Fondul Sidoxial, în vederea înființării unui seminar.

Deși existau aceste fonduri, totuși efectuarea oricărei cheltuieli trebuia aprobată de Guberniu. Faptul că episcopul își permisese să cumpere din banii Fondului Seminarial o clădire pentru reședința episcopală din Sibiu a făcut ca în anul 1830 Guberniul să-i retragă dreptul de administrare a fondurilor bisericești.

Drept urmare, și în ceea ce privește îmbunătățirea situației materiale a preoțimii, strădaniile lui Vasile Moga au fost lipsite de succes. Autoritățile politice nu au permis plata preoților din *Fondul sidoxial*, stabilind obligația tuturor clericilor de a întocmi contracte de salarizare cu parohienii (enoriașii). Între 1825-1837 au putut fi încheiate doar șapte astfel de contracte. Pe Pământul Crăiesc, sașii au refuzat constant, până în 1848, să accepte atât scutirea preoților ortodocși de a plăti dijmă pastorilor luterani, cât și acordarea unor porții canonice, astfel că, în satele mixte, românii, deși plătitori de impozite, nu aveau deloc acces la bugetele sătești[2]. În schimb, în comitate, Dieta din 1846/47 a decis ca preoților ortodocși, obligați să suporte toate sarcinile fiscale și iobăgești, să le fie acordată, la fel ca în Ungaria în cadrul proiectului de reglementare urbarială, câte o sesie (*AL* 15, § 14-15). Măsura nu a ajuns să fie pusă în aplicare[3].

EPISCOPUL ȘAGUNA ȘI AUTONOMIA BISERICII ORTODOXE DIN ARDEAL (1848-1868)

În timpul revoluției pașoptiste, Dieta ardeleană a acordat statutul de confesiune receptă Bisericii Ortodoxe din Ardeal (*AL* 9/1848)[4]. Totuși, în timpul războiului civil din 1848-49, parohiile ortodoxe au suferit pierderi în valoare de aproximativ 125 000 fl. Drept urmare, Sinodul bisericesc convocat de Șaguna la 12 martie 1850 a cerut suveranului acordarea unor despăgubiri, precum și îndreptarea situației materiale a clerului ortodox și aducerea Bisericii Ortodoxe în concordanță cu celelalte confesiuni ardelene:

> „ca organele Bisericii și slujitorii ei să fie înzestrați cu toate acele mijloace materiale, cu care sunt înzestrate clerurile altor confesiuni [...] și să se asigure Eparhiei acesteia un fond de ajuns, sau în bani gata, sau în bunuri nemișcătoare, din

[1] Nicolae POPEA, „Istoricul fondurilor archidiecezane...cit.“, pp. 164-169.

[2] La 3 aprilie 1848, Universitatea Națiunii Săsești a decis ca parohiilor ortodoxe să le fie acordat dreptul de a primi o porțiune canonică din pământul comunei. În cazul în care nu se putea acorda acel pământ și nici nu-l putea cumpăra, Universitatea Națiunii Săsești a fixat pentru preot un salariu potrivit din *Casa Alodială* (adică bugetul comunal). Aceste salarii erau de 100-200 fl. anual și proveneau din Casa Alodială (Ioan de PREDA, *Constituția bisericei gr.-or*...cit., pp. 56-57).

[3] Nicolae POPEA, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna,* Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1879, p. 166.

[4] Emanuel TURCZYNSKI, „Orthodoxe und Unierte“, cit., p. 430.

care să se poată sistemiza niște lefi potrivite atât pentru episcopul diecezan, dignitarii eparhiali și personalul cancelariei diecezane, cât și pentru preoțimea eparhială"[1].

Deși ar putea părea paradoxal, regimul neoabsolutist din anii 1851-1860 a adus totuși Bisericii Ortodoxe din Ardeal autonomia față de stat. Șaguna a revendicat autonomia (confesională și școlară) încă la sinodul din 1850. Curtea a aprobat-o abia printr-un decret emis la 23 februarie 1859[2]. Cu toate acestea, Șaguna a acționat în toți cei zece ani „neoabsolutiști" ca un episcop al unei Biserici care deținea deja autonomia deplină.

Noile fonduri înființate de Șaguna și predate unor epitropii mixte

În 1852, anul în care Șaguna a dobândit titlul de baron imperial[3], Biserica Ortodoxă a primit, de la bugetul de stat, o despăgubire de 30 000 fl. pentru distrugerile suferite în timpul războiului civil[4]. Ulterior, constatând că autoritățile nu erau dispuse să răspundă pozitiv cererilor sale repetate ca cele patru fonduri eparhiale, administrate de autoritățile provinciale ardelene și care acumulaseră în 1855 o valoare de aproape 130 000 fl., să fie trecute în administrarea organelor bisericești ortodoxe[5], a înființat fonduri noi[6] și a cumpărat mai multe proprietăți imobiliare[7].

– *Fondul Arhiepiscopiei*. A fost creat imediat după revoluția pașoptistă, prin colecte. În 1849 erau deja 4530 fl. 26 cr.m.c. La această sumă s-au adăugat taxele cununaților și apoi și cele pentru divorț;

– *Fondul Seminarial (A)*. Este un fond deosebit de cel existent deja de pe timpul lui Moga. A fost înființat prin adunarea tuturor economiilor posibile, precum și a chiriilor caselor cumpărate de episcopul Moga, dar și prin colecte realizate în diferite parohii de elevii seminariști[8];

– *Fondul tipografiei*. A fost înființat de Șaguna în 1850, din averea sa proprie;

---

[1] *Act. Sobor*, conclus 13, 41-42.

[2] *Act. Sin.*, pp. 66-67. Decretul din 23 februarie 1859 i-a fost transmis lui Șaguna abia doi ani mai târziu, la 13 septembrie 1861 (Gheorghe TULBURE, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1938, pp. 102, 328-329).

[3] În același an a fost denumit „consiliar intim actual de stat al maiestății Sale". În anul 1860 a fost numit membru în *Senatul imperial înmulțit*, iar apoi, până la dualism, membru pe viață în Senatul imperial din Viena (Nicolae POPEA, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, cit., p. 336). Șaguna poate fi considerat cel dintâi român care s-a bucurat de înaltul respect al suveranului habsburgic, cel dintâi român care a avut acces liber în cabinetul imperial și care a reușit astfel să atragă atenția monarhului asupra importanței pentru Dinastie a românilor din Transilvania și Ungaria.

[4] *Ibidem*, p. 169.

[5] *Ibidem*, p. 99.

[6] Datele au fost preluate după Nicolae POPEA, „Istoricul fondurilor archidiecezane...cit.", pp. 170-184; IDEM, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, cit., pp. 169-172.

[7] Pentru mai multe amănunte, IDEM, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, cit., pp. 173-177.

[8] „În vreo câteva rânduri, la sărbătorile Crăciunului, chiar și pe teologii din Institutul archidiecezan, împărțiți câte doi și prevăzuți cu câte o hârtie arhierească, încă îi esmise în întreaga eparhie, pentru adunarea de ajutoare de la comunele noastre bisericești, pe seama aceluiași fond" (*ibidem*, pp. 169-170).

– *Fondul Francisc-Iosefin*. În anul 1852, împăratul Franz Joseph a scăpat cu viață în urma unui atentat. Episcopul Șaguna a condus o deputațiune de clerici și mireni la Viena, felicitându-l pentru ajutorul primit de la Pronia divină și cerând suveranului privilegiul de a înființa, în cinstea evenimentului, o fundație a episcopiei, rezultată din colecte publice. Împăratul și-a dat acordul. Până în septembrie 1854, fondul avea deja un capital de 12 494 fl.38 cr.m.c. Începând cu anul școlar 1854-1855 au fost acordate 11 burse pentru elevii de gimnaziu și studenți: 4 burse a câte 50 fl. și 7 burse a câte 30 fl. În anul 1856, cele 11 burse au fost restrânse la trei, fiecare în valoare de 200 fl.;

– *Fondul Pantazian*. A fost înființat de Șaguna, din banii săi proprii, în amintirea protosinghelului Dr. Grigorie Pantazi, trecut la cele veșnice în 1854. Inițial Șaguna a depus o sumă de 2000 fl., testând pe seama aceluiași fond alți 25 000 fl. Fondul urma să fie intangibil timp de un secol, după trecerea căruia urmau ca din banii strânși să fie ajutați protopopii și preoții săraci;

– *Fondul învățătorilor săraci*. A fost constituit în 1856, prin depunerea de către Șaguna a 100 fl., urmând, conform hotărârii ierarhului, „ca fiecare dascăl, când se întărește în stația sa, să dee după voie slobodă ce va vrea pe seama acestei fundații";

– *Fondul Bisericilor Sărace*. A fost înființat la 31 decembrie 1857. După moartea sa, mitropolitul a testat pe seama acestui fond suma de 25 000 fl.;

– *Fondul catedralei*. A fost înființat mai 1858, prin colectă publică. La sfârșitul anului 1858 erau deja strânși 28 347 fl. Fondul a fost considerat netangibil, în vederea construirii catedralei episcopale. Împăratul acordase încă din 1857 suma de 1000 galbeni, fiind primul donator al acestui fond.

Așadar, Șaguna a folosit orice prilej ca să îmbunătățească situația financiară a eparhiei. La început, toate aceste noi fonduri, precum și celelalte averi mobile și imobile, au fost administrate de însuși Șaguna, „carele în tot anul și-a dat socoteala înaintea unei conferințe confesional-naționale, care a și decis însăși întotdeauna care dintre studenții suplicanți să se împărtășească cu stipendii"[1].

În anul 1859, episcopul a predat Fondul Francisc-Iosefin (de 16 680 fl.) unei eforii speciale, alcătuită din doi protopopi și doi laici, aleși de respectiva conferință. Iar trei ani mai târziu a decis înființarea unei epitropii diecezane interimare, alcătuită din trei persoane (protopopul Ioan Hannia și doi laici), „și li s-au predat pe lângă un inventar și o instrucțiune regulativă, toată averea mișcătoare și nemișcătoare a Bisericii noastre din Ardeal spre păstrare și manipulare"[2].

Această avere totală era de aproape 150 000 fl., dintre care 93 000 fl. valoarea fondurilor înființate de Șaguna și 57 000 valoarea proprietăților imobiliare cumpărate de Moga și Șaguna[3].

Acordarea unor dotații anuale de la bugetul de stat (de 50 000 fl.)

În 1860, după ce împăratul își dăduse acordul de principiu pentru înființarea unei Mitropolii românești din Ardeal, Sinodul diecezan din octombrie 1860 a cerut

[1] *Actele Sinodului Bisericii greco-reseritene în Ardealu din anul 1864* (Act. Sin.), Tipografia diecezană, Sibiu, 1864, Anexa H, p. 203.

[2] *Act. Sin.*, conclus 13, p. 10.

[3] *Act. Sin.*, pp. 180-188, 205-206.

suveranului acordarea din Vistieria Statului a unui „ajutor spre întâmpinarea cheltuielilor, ce se cer la o Mitropolie și Episcopiile ei cu privire la trebuințele ei bisericești și școlare“[1]. Rugămintea a fost ascultată, astfel că în 1864, Șaguna a putut anunța că: „Maiestatea Sa c.r. Apostolică cu prea-nalta decisiune din 29 mai 1861, s-au îndurat a aplacida din vistieria statului 25 000 fl. anuali, și anume: o mie pentru Seminariu și 24 000 ca ajutoriu pentru preoțimea eparhială“[2].

Patru ani mai târziu, la 8 aprilie 1864, printr-o rezoluție imperială, s-a decis mărirea dotației cu încă 25 000 fl. Din această sumă urmau să fie asigurate plata salariilor directorului general al școlilor confesionale ortodoxe, apoi a secretarului consistorial și a patru profesori de la Seminarul teologic din Sibiu. Prin urmare, Fondul Sidoxial, aflat încă în administrarea autorităților guberniale ardelene, a fost degrevat de aceste cheltuieli[3].

În același timp, între anii 1860-1864, salariul episcopului a fost mărit de două ori: în 1860 cu 4000 fl. (preluați din Fondul Sidoxial), iar în 1864 cu încă 4000 fl., acordați acum însă din dotația de la stat[4]. Așadar, salariul episcopului Șaguna a fost începând din 1864 de 12 000 fl.

PROBLEMA AUTONOMIEI CONFESIUNILOR DIN UNGARIA DUALISTĂ

În anul 1867, Transilvania (aprox. 60 000 km^2) a fost unită cu Ungaria, în cadrul monarhiei dualiste. Noua Ungarie Mare (formată din Ungaria propriu-zisă și Croația-Slavonia) era „nu numai din punct de vedere național, ci și confesional cel mai pestriț petec de pământ din Europa“[5]. Pe teritoriul de 282 317 km^2 al Ungariei propriu-zise trăiau 16 milioane de locuitori, dintre care 48,7% catolici (55% maghiari, 20% slovaci, 19% germani), 14,4% reformați (majoritatea maghiari), 13,1% ortodocși (2,2 milioane, dintre care 430 000 sârbi și 1,77 milioane de români), 10,9% greco-catolici (58% români, 23% ruteni, 9% maghiari și 7% slovaci), 7,4% evanghelici (40% slovaci, 35% germani, 23% maghiari), 4,9% mozaici și 0,4% unitarieni[6]. Croația-Slavonia (42 535 km^2) beneficia de o largă autonomie; 26% din populație (568 000) erau sârbi ortodocși.

Credincioșii ortodocși din Ungaria au fost împărțiți, după 1864, în două mitropolii: una sârbă, la Karlowitz, cu șase episcopii sufragane (și cu aprox. 35% din totalitatea ortodocșilor din Ungaria Mare[7]), și una românească, la Sibiu, cuprinzând arhidieceza ardeleană (cu 34% din populația ortodoxă a Ungariei Mari) și

---

[1] *Actele Soborului Bisericei Ortodoxe Răsăritene din Ardeal din anul 1850 și 1860* (*Act.Sobor.*), Tipografia diecezană, Sibiu, 1860, Anexa N, pp. 120-123.

[2] *Act. Sin.*, conclus 9, p. 7.

[3] Nicolae POPEA, „Istoricul fondurilor archidiecezane...cit.“, p. 163.

[4] IDEM, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, cit., p. 169.

[5] Onisifor GHIBU, *Viața și organizația bisericească și școlară din Transilvania și Ungaria*, Institutul de arte grafice N. Stroilă, București, 1915, p. 82.

[6] *Enciclopedia Română ASTRA*, vol. III, Krafft, Sibiu, 1904, p. 1156; Moritz CSÁKY, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.“, pp. 282-283.

[7] Dintre cele șapte eparhii sârbești, mitropolia și sufraganele Karlovac și Pacrați se aflau în Croația-Slavonia, iar episcopiile Buda, Bacica (Novi Sad), Timișoara, Vârșeț se aflau în Ungaria propriu-zisă.

două episcopii sufragane (Arad și Caransebeș), ambele în afara Transilvaniei istorice și cu 31% din populație ortodoxă.

Mitropolia de la Sibiu s-a desprins de cea sârbă în 1864. Sinodul episcopal de la Karlowitz i-a acordat, în august 1864 statutul de autocefalie[1]. Ea a fost recunoscută de împărat, printr-un autograf din 24 decembrie 1864[2], iar apoi de Parlamentul ungar prin *AL* 9 din mai 1868[3].

Cel dintâi ministru al cultelor din Ungaria dualistă a fost tot Eötvös József. Acesta a rămas în continuare adeptul introducerii unei legislații care să le ofere confesiunilor din Ungaria deplina egalitate și reciprocitate. Condiția introducerii acestei legislații era însă, potrivit lui Eötvös, asigurarea autonomiei tuturor confesiunilor, inclusiv a celei romano-catolice. Din moment ce aceasta din urmă era confesiunea cea mai însemnată, având și calitatea de Biserică de stat, Eötvös a considerat că egalitatea confesională nu putea fi realizată decât în condițiile în care catolicismul înceta să dețină privilegiile unei religii dominante, dobândind și un statut de autonomie, ca și confesiunile minoritare. Până atunci, Parlamentul nu ar fi avut decât dreptul să adopte o legislație tranzitorie[4].

Viziunea ministrului Eötvös cu privire la conceptul autonomiei bisericești a fost reflectată în proiectul legii privind organizarea Bisericilor Ortodoxe din Ungaria (aprobat ca *AL* 9/1868). Prin aceasta nu doar că s-a aprobat separarea bisericească a românilor de sârbi, ci s-a reconfirmat încă o dată autonomia lor deplină. Aceasta însemna practic că guvernul maghiar: a) renunța la prerogativele sale politice privitoare la Bisericile Ortodoxe (cu excepția dreptului de superinspecție); b) ceda vechiul drept de decizie și de legiferare bisericească unui organism autonom bisericesc – CNB; c) decidea ca acest CNB să fie alcătuit în proporție de 2/3 din laici și să acționeze după toate procedurile parlamentare ale unui regim constituțional[5].

Autonomia Bisericii Romano-Catolice din Ungaria și Transilvania

La fel ca și în cazul Bisericilor Ortodoxe, acceptarea autonomiei Bisericii Catolice ar fi trebuit, potrivit lui Eötvös, să fie însoțită de o reformă internă a catolicismului ungar, astfel ca episcopii să accepte implicarea laicilor și constituirea unor organe

---

[1] *Acte oficioase privitoare la înființarea Metropoliei gr. Răsăritene a Românilor din Transilvania, Ungaria și Banat* (*Act.Of.*) Tipografia archidiecezană, Sibiu, 1867, pp. 8-9; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche* ...cit., p. 186.

[2] Autograful imperial este următorul: „Iubite baron de Șaguna! Ascultând cererile românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria, în consonanță cu intențiunea manifestată prin resoluțiunile mele din 27 septembrie 1860 și din 25 iunie 1863, am încuviințat ca pentru dânșii să se înființeze o mitropolie independentă, coordinată cu cea sârbească, și ca Biserica episcopească din Transilvania să se înalțe la demnitate metropolitană. Totodată, aflu a te denumi pe Domnia Ta de arhiepiscop și mitropolit al românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria. Viena, în 24 decembrie 1864. Francisc Iosif" (Nicolae POPEA, *Vechea Metropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Tipografia S. Filtsch (W. Krafft), Sibiu, 1870, pp. 295-296; IDEM, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, cit., p. 146).

[3] Discuțiile cu privire la această lege, în *Telegraful Român*, an. XVI, nr. 35, din 2/14 mai 1868, pp. 137-138.

[4] PÉTER László, „Hungarian Liberals...cit.", pp. 81, 122 – nota 10.

[5] R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-serbischen und orthodox-rumänischen*...cit., pp. 30-31.

mixte de conducere bisericească. Doar în acest caz ar fi acceptat ministrul să retrocedeze Bisericii fondurile catolice. Deci, Eötvös dorea cu orice preț să evite ca imensele fonduri, în valoare de 23,6 milioane fl. și latifundii (288 887 iug. cat.)[1] să fie administrate exclusiv de episcopi, fără un control public din partea laicatului catolic.

Episcopii catolici, ca și episcopii sârbi, de altfel, nu au fost dispuși la acest sacrificiu (asumat de Șaguna încă din anul 1861-1862). Doar în Transilvania laicatul a reușit să se impună și să-l determine pe episcopul de Alba Iulia, Fogarassy Miklós, să convoace un „congres autonomist" în martie 1868 și să accepte un statut de organizare a diecezei ardelene, aprobat în 1873 de noul ministru al cultelor, Trefort. Acest Statut a introdus organisme mixte de conducere la nivelul parohiei, protopopiatului și diecezei. Adunarea diecezană (de fapt Adunarea *Statusului catolic*), alcătuită în majoritate din laici, avea ca atribuții: aprobarea bugetului diecezei, supravegherea instituțiilor de învățământ, reprezentarea episcopiei înaintea statului, rezolvarea diferendelor patronale, alegerea Consiliului Dirigent. Acesta din urmă era organul executiv. Exercita dreptul de patronat asupra Fondului religionar din Ardeal, administra averea diecezei și fundațiile religioase. Era format dintr-un președinte laic, 12 laici și 12 clerici[2]. Prin urmare, având tendințe autonomiste față de guvernul budapestan, laicii catolici din fostul Principat al Transilvaniei au preluat în administrare fondurile religioase administrate până atunci de autoritățile politice. Cu o asemenea constituție, Episcopia catolică de Alba Iulia s-a deosebit de toate celelalte episcopii catolice, nu doar din Ungaria, ci din întreaga lume[3].

În restul Ungariei, episcopii catolici au reușit să contracareze măsurile reformatoare ale laicatului. Congresul autonomist de la Budapesta din 1870-71 s-a soldat cu un eșec. S-a impus astfel orientarea ultramontanistă, instaurată în întreaga Biserică Catolică în urma Conciliului I Vatican[4]. Prin urmare, guvernul maghiar a refuzat să retrocedeze fondurile catolice. În disputa dintre guvern și episcopi (care cereau retrocedarea fondurilor) s-a implicat și suveranul Franz Joseph care a ordonat constituirea unei comisii speciale pentru stabilirea statutului exact al fondurilor catolice. Comisia a recunoscut proprietatea Bisericii catolice asupra acestor fonduri. Cu toate acestea, suveranul a refuzat să accepte retrocedarea lor, astfel încât fondurile au rămas în continuare în administrarea Ministerului Cultelor. A fost numită însă o comisie bisericească (alcătuită din 15 membri), cu menirea de a controla modul în care guvernul dispunea de fonduri. Această soluție a rămas în vigoare până în 1918[5].

Autonomia Bisericilor Catolice de rit bizantin

Au existat două Biserici greco-catolice: ruteană și română. Cea ruteană cuprindea două episcopii (Muncaci, înființată în 1771 și Preōov, 1816/18). Ambele se aflau însă sub jurisdicția Arhiepiscopiei latine de Strigoniu, de care s-au despărțit abia în 1937 (când cele două episcopii erau deja în Cehoslovacia). Așadar, rutenii uniți nu

[1] Moritz CSÁKY, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", p. 272; Johann H. SCHWICKER, *Statistik des Königreiches Ungarn*, cit., p. 598. Potrivit lui Schwicker, acest fond religionar cuprindea și averea Statusului catolic din Transilvania.

[2] Fr. TEUTSCH, *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, Eugen Strien, Halle, 1906, pp. 39-41.

[3] Onisifor GHIBU, *Viața și organizația bisericească*...cit., pp. 85-91. Despre Statusul Catolic, a se vedea și IDEM, *Catolicismul unguresc*...cit., pp. 62-68.

[4] Moritz CSÁKY, „Von der Ratio educationis...cit.", pp. 273-275.

[5] IDEM, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", p. 273.

au deținut autonomie confesională, fapt care a avut urmări asupra maghiarizării lor. Românii greco-catolici au fost organizați, din 1853, într-o provincie mitropolitană autonomă, scoasă de sub jurisdicția Bisericii Catolice din Ungaria[1]. Aceasta avea sediul la Blaj și cuprindea trei episcopii sufragane: Oradea, Lugoj și Gherla. Ierarhii greco-catolici au dus o politică a compromisului, pentru a salva cât mai mult din autonomia Bisericii lor. Pe de o parte, în pofida tuturor protestelor înaintate, s-au supus de multe ori pretențiilor primaților Ungariei, participând la Congresele și la Conferințele episcopilor catolici din Ungaria. Totodată, au fost loiali Scaunului papal, favorizând latinizarea Bisericii Unite în cele trei Concilii provinciale din 1872, 1882 și 1900. Prin această acțiune și-au asigurat susținerea papalității în disputele cu clerul superior maghiar. Și astfel au putut, pe de altă parte, să susțină dreptul de autonomie al Bisericii, organizând, în anii 1869, 1873, 1875, 1893 și 1899 Sinoade arhidiecezane mixte (1/3 clerici și 2/3 laici) care, asemeni celor ortodoxe, au avut rolul de a conduce activitatea diecezelor sub aspect organizatoric, bisericesc, școlar și material[2].

Autonomia Mitropoliei Ortodoxe de Karlowitz

Precum am arătat mai sus, *AL* 9/1868 a aprobat nu doar separarea celor două mitropolii ortodoxe, ci a prevăzut și organizarea autonomă a acestora, prin întrunirea a două Congrese Naționale Bisericești, unul pentru sârbi (alcătuit din 25 de clerici și 50 de mireni), iar celălalt pentru români (alcătuit din 30 de clerici și 60 de mireni) care urmau, înainte de toate, să elaboreze constituții pentru fiecare din cele două Biserici.

În Congresul sârbesc au izbucnit certuri între membrii laici și clerici (laicii au părăsit lucrările, protestând împotriva tendințelor absolutiste ale ierarhiei). Motivele acestor dispute au fost de ordin organizatoric și al deținerii puterii. Laicii sârbi pretindeau să dețină exact aceleași prerogative în viața bisericească pe care le deținea guvernele în statele naționale ortodoxe din Răsăritul Europei. Ca urmare a acestor dispute, sârbii au fost în imposibilitatea de a redacta un statut unitar pentru Biserica lor. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis între ierarhie și guvernul maghiar, care a suspendat, în 1912, autonomia Bisericii Ortodoxe Sârbe[3].

Recunoașterea egalității și reciprocității confesiunilor creștine

Așadar Biserica Catolică din Ungaria propriu-zisă, exceptând Transilvania, a rămas fără autonomie. În aceste condiții, ministrul Eötvös a promovat într-adevăr o

---

[1] Nicolae BOCȘAN, „Ortodocși și uniți în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea", în Ștefan ȘTEFĂNESCU, Florin CONSTANTINIU, Dorina N. RUSU (coord.), *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 606.

[2] Mircea PĂCURARIU, *Politica statului ungar față de Biserica Românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, Sibiu, 1986, pp. 99-130; Paul BRUSANOWSKI, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între 1848-1918*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 248-255.

[3] Th. BREMER, *Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Ortodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert,* Augustinus, Würzburg, 1992, pp. 31-65; Onisifor GHIBU, *Viața și organizația bisericească*...cit., p. 94.

măsură legislativă tranzitorie, anume *AL* 53/1868, *despre reciprocitatea confesiunilor creștine recunoscute de lege*, care stabilea că „până când egalitatea dintre confesiuni va fi reglementată în mod general pe cale legislativă, se ordonă, pe baza *AL* 20 din 1848 reciprocitatea comunităților creștine". Prin urmare, fiecare persoană majoră a dobândit dreptul de a trece, în mod liber, la oricare altă confesiune creștină. Copiii din familiile mixte trebuiau să urmeze, până la majorat, confesiunea părinților de același sex. Iar preoții catolici erau datori să încheie căsătorii mixte necondiționat. Cu toate acestea, preoții catolici au continuat să pună condiția creșterii copiilor în religia catolică (legea nu prevedea nici o sancțiune pentru cei care o încălcau). Curând au apărut reclamații din partea pastorilor protestanți, intrigați de faptul că o serie de preoți catolici îi botezau și pe acei copii care ar fi trebuit să urmeze confesiunea necatolică a părinților lor de același sex. Practica a devenit aproape generalizată și a fost numită *elkeresztelés – Wegtaufen – Botez prin răpire*. Scandalurilor publice pricinuite de această practică nu li s-a pus capăt decât în anii 1894-1895, când au fost emise mai multe legi care au garantat deplina egalitate și reciprocitate între cele șapte confesiuni recepte din Ungaria, inclusiv cea iudaică[1] și au introdus căsătoria și matricolele civile[2].

Trei ani după emiterea acestor legi, Parlamentul maghiar a acceptat suplimentarea de la bugetul de stat a salariilor personalului cultelor necatolice (*AL* 18/1898), problemă asupra căreia voi reveni în paginile următoare.

AUTONOMIE ȘI SUBSIDIARITATE ÎN MITROPOLIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN UNGARIA EPOCII DUALISTE (1867-1918)

Spre deosebire de Congresul Mitropoliei sârbești, Consiliul Național Bisericesc întrunit la Sibiu în toamna anului 1868 a votat o constituție bisericească – *Statutul Organic* – aflată în vigoare în Biserica ardeleană până în 1925. Ea a avut trei principii de bază, anume: a) autonomia; b) principiul constituțional; c) principiul participării mirenilor la administrarea chestiunilor școlare și fundaționale ale Bisericii, în raportul numeric de 2/3 laici față de 1/3 clerici.

Autonomie și constituționalism în Statutul Organic al Mitropoliei Ortodoxe de la Sibiu

În ceea ce privește autonomia, trebuie precizat faptul că Mitropolia românească din Ungaria a deținut, în comparație cu celelalte confesiuni autonome, cea mai favorabilă situație juridică. Bisericile protestante erau obligate să anunțe Curții ziua ținerii Adunărilor bisericești, împreună cu ordinea de zi, suveranul luându-și dreptul de a fi reprezentat în acele adunări printr-un comisar regal; totodată, deciziile acelor adunări trebuiau înaintate regelui spre revizuire și aprobare.

[1] Biserica Romano-Catolică, Biserica Greco-Catolică, Biserica Ortodoxă, Biserica Evanghelică, Biserica Reformată, Biserica Unitariană, Cultul mozaic.

[2] Despre frământările politice care au dus, în cele din urmă, la acceptarea „legilor politico-bisericești", v. Paul BRUSANOWSKI, *Învățământul confesional ortodox*...cit., pp. 222-272, 305-310.

În Biserica Sârbă, monarhul își rezerva dreptul de a trimite un comisar regal care putea să asiste la lucrările Congresului, ba chiar să-l dizolve. Pe de altă parte, regulamentele bisericești sârbești au permis ca guvernul maghiar să reprezinte o ultimă instanță de apel în cazul unor procese disciplinare bisericești[1]. În schimb, întrunirea Adunărilor bisericești ale ortodocșilor români ardeleni nu necesita aprobarea guvernului, doar convocarea CNB trebuind anunțată înainte (guvernul și-a rezervat de câteva ori dreptul de a amâna întrunirea CNB românesc cu 1-2 ani); totodată, Statutul Organic șagunian nu a prevăzut posibilitatea de a înainta apel la guvern împotriva unor decizii ale tribunalelor bisericești românești. În același timp, spre deosebire de Mitropolia de Karlowitz, în Biserica românească s-a asigurat o autonomie aproape deplină a „singuraticelor corporațiuni" de la diferitele niveluri de organizare bisericească (parohie, protopopiat, episcopie) față de organele superioare[2].

Asemenea constituțiilor moderne, și Statutul bisericesc din Ardeal a prevăzut o strictă separare a puterilor. La fiecare nivel de organizare bisericească exista câte o Adunare legislativă (Sinoadele parohial, protopopesc, eparhial și CNB), câte un organ executiv (Comitete parohiale și protopopești, Consistorii eparhiale și mitropolitan) și câte un scaun judecătoresc (cu excepția parohiei). În chestiunile strict bisericești, corporațiunile legislative, executive și judecătorești erau alcătuite doar din clerici; problemele materiale (fonduri, proprietăți imobiliare) și cele școlare se aflau însă în competența unor corporațiuni mixte, alcătuite în proporție de 2/3 din laici. Pe de altă parte, toate aceste corporațiuni erau rezultatul unor alegeri directe (pe baza sufragiului universal)[3]. Apoi, clericii (preoți, protopopi, episcopi și mitropolit) erau obligați să respecte deciziile forurilor legislative, singurul lor drept, în cazul în care aveau o opinie diferită de cea rezultată în urma votului, fiind acela de a depune la protocol un „vot separat".

Departe de a fi de inspirație protestantă, cum s-a afirmat de atâtea ori[4], principiile șaguniene au constituit rezultatul dialogului sincer între autoritatea bisericească ortodoxă ardeleană și societatea modernă, în care era integrat și laicatul ortodox din Ungaria. Constituția șaguniană a îmbinat principii existente în organizația Bisericii sârbești din monarhia austriacă (participarea laicilor în proporție de 2/3 la CNB), precum și din administrația comitatensă a Regatului Ungariei[5]. De fapt, Șaguna fost

---

[1] Ioan A. de PREDA, *Constituția bisericei gr.-or*...cit., p. 30; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche*...cit., pp. 236-237, 275.

[2] Valer MOLDOVAN, *Biserica Ortodoxă Română și problema unificării. Studiu de drept bisericesc*, Institutul de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1921, p. 13; R. RADICI, *Die Verfassung der orthodox-katholischen Kirche*...cit., pp. 39-39.

[3] Toți credincioșii Bisericii, care dețineau „indigenatul" într-o parohie alegeau prin vot direct corporațiunile legislative. Membrii acestora alegeau componența corporațiunilor executive, precum și pe protopopi și episcopi. Preoții erau aleși de către toți membrii respectivei parohii.

[4] Teza influenței protestante a statutului șagunian a fost emisă mai întâi de teologi catolici (latini și uniți), fiind adoptată de istoriografia săsească din Transilvania (H. PITTERS, „Despre relațiile Mitropolitului Andrei Șaguna cu Biserica Evanghelică C.A. din Transilvania", în *Slujitor al Bisericii și al Neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002, pp. 574-575). Însă într-o teză de doctorat susținută în 2004 și tipărită un an mai târziu, teologul evanghelic Johann Schneider a pus la îndoială originea protestantă a principiilor Statutului Organic, datorită unor deosebiri fundamentale între acesta și Constituția Bisericii Evanghelice din Transilvania (Johann SCHNEIDER, *Der Hermannstädter Metropolit Andrei von Șaguna. Reform und Erneuerung der Orthodoxen Kirche in Siebenbürgen und Ungarn nach 1848*, Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2005, pp. 196-199).

[5] În primul rând, spre deosebire centralismul existent în Mitropolia de Karlowitz, eparhiile sufragane ale Mitropoliei sibiene au beneficiat de o largă autonomie, sinoadele eparhiale fiind

singurul conducător de Biserică episcopală din Europa Centrală și de Est care a reușit să implementeze în organizarea Bisericii sale doleanțele laicilor reformiști, doritori să reorganizeze Biserica și să înlăture indiferentismul religios. Șaguna a știut că doar astfel putea să ridice Biserica ardeleană din starea de inferioritate în care s-a aflat timp de secole. Dar, mai mult decât atât, Șaguna a demonstrat că forma constituțională de organizare nu este nici anticanonică și nici antibisericească:

> „Oare cerințele timpului nu sunt concentrate în acea voie a popoarelor ca să se ocârmuiască după forma regimului constituțional? Și ce alta cuprinde organismul Bisericii noastre, de nu ocârmuirea treburilor Bisericii și a tuturor părților ei constitutive după forma constituțională? Precum într-un Stat constituțional se tratează treburile, și se aduc hotărâri în parlamente, așa în Biserica noastră rânduiesc canoanele, ca toate afacerile, alegerile arhiereilor, egumenilor, protopopilor și ale preoților, chivernisirea averilor bisericești și mănăstirești, îmbunătățirea și regularea preoțimei, a parohiilor și mănăstirilor, și împărțirea ajutoarelor la cei săraci frați, să se facă prin sinoade și soboare"[1].

Spre deosebire de Biserica sârbă, în Mitropolia românească nu au existat disputele dintre laici și ierarhi, deoarece pe primul plan nu s-a aflat problema celor care ar trebui să dețină puterea și conducerea propriu-zisă în Biserică. Intenția mitropolitului Șaguna a fost găsirea mijlocului prin care s-ar putea realiza conlucrarea dintre toți membrii Bisericii, astfel ca aceasta să fie un adevărat organism viu:

> „Precum existența Bisericii și a Capului ei nu se poate nega, așa nici existența organismului bisericesc nu se poate trage la îndoială; dar nici nu se poate neglija existența organismului bisericesc fără existența ei numai atunci când va fi capace [capabilă – n.n.] să corespundă scopului celui sfânt spre a căreia ajungere este înființată când organismului trupului Bisericii se susține în stare normală. De unde urmează că cunoașterea organismului Bisericii e necesară, căci de aici atârnă funcțiunile normale și armonice ale părților organice în trupul cel mare al Bisericii [...]
>
> Din afacerile apostolilor încă se documentează existența organismului Bisericii și adică Apostolii n-au săvârșit singuri deplinirea locului vânzătorului Iuda, iar nemulțumirea publică pentru împărțirea milei, precum și alegerea celor șapte diaconi nu le-au săvârșit Apostolii singuri, ci cu intervenirea bătrânilor bisericești și a mulțimii poporului, ca să nu vateme acea legătură care este între ei și popor și, totodată, să arate că, deși Biserica constă din mulțime, totuși mulțimea aceasta face un trup al cărui Cap este Hristos [...]
>
> Pe baza acestei învățături apostolești, dezmembrăm noi elementele organismului Bisericii în două feluri, și adecă în elemente personale și în cele sociale și zicem: 1) elementele personale din organismul Bisericii se referă la

---

adevărate foruri parlamentare, cu competențe legislative reale. În al doilea rând, unii termeni din administrația comitatensă maghiară au fost preluați *ad-litteram* în Statutul Organic șagunian și în limbajul juridic al Mitropoliei ardelene: a) *restaurarea corporațiunilor*, adică reînnoirea, prin alegere, a tuturor organelor de conducere; b) *fiscalul*, adică juristul adunării comitatense, respectiv a Consistoriului eparhial/mitropolitan. În al treilea rând, tot din administrația comitatensă maghiară a fost preluată legislatura de trei ani. Pentru mai multe amănunte privind administrația comitatensă maghiară, Johann von CSAPLOVICS, *Gemälde von Ungern*, vol. I, cit., pp. 180-184.

[1] Andrei, baron de ȘAGUNA, *Anthorismos sau deslușire compărătivă asupra broșurei „Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei, și a ierarhiei sale referințe în Organismul Bisericei Ortodoxe din Austria"*, Tipografia diecezană, Sibiu, 1861, p. 131.

> toate membrele Trupului Bisericii, fără deosebire de naționalitate și de poziționea pe care o ocupă în Biserică [...]; 2) că elementele sociale din organismul Bisericii sunt: parohiile, mănăstirile, protopresbiteratele, eparhiile, mitropoliile și patriarhatele, în care Biserica Universală este dezmembrată, dar totuși fiindcă aceste părți sunt legate una de alta, pentru aceea se înfățișează armonia cea mai naturală ce este între ele.
>
> Cum că vitalitatea din afară a Bisericii este condiționată de neîmpiedecata funcționare a tuturor elementelor personale și sociale din organismul Bisericii, este afară de toată îndoiala, căci în care trup părțile vitale sunt neglese [neglijate – n.n.] și necultivate, sau osândite la pasivitate, și pentru aceea împiedicate în funcțiunile lor, acolo viața trupului este amorțită și morboasă [bolnavă – n.n.] și lesne se pereclită; de aceea se cere ca elementele organice ale Bisericii nu numai să nu se împiedice de nici o parte, ci toate laolaltă să fie libere de a lucra și conlucra în armonie pentru susținerea, cultivarea și prosperarea lor reciprocă [...] Privind la icoana externă a Bisericii, ea astăzi înfățișează o vie neglijată și o fântână astupată, care nu dă roadă multă față cu bunătatea viei și nu dă apă destulă față cu izvorul său bogat. Cauza acestui rău este absolutismul transplantat de pe terenul civil pe cel bisericesc, carele împiedică cu o inimă împietrită vitalitatea elementelor organismului Bisericii și le despoaie pe ele de orice activitate [...] Absolutismul acesta în Biserică, precum este cunoscut îndeobște, vatămă simțul și presupunerile naturale ale clerului și poporului credincios și provoacă sminteală și împărechere față cu partizanii absolutismului în și afară de Biserică"[1].

Din acest punct de vedere, constituția bisericească a și primit titlul de *Statutul Organic*, deoarece avea tocmai această menire: de a nu împiedica diferitele elemente personale și sociale ale Bisericii, ci de a le ține laolaltă libere, ca să conlucreze în armonie pentru susținerea, cultivarea și prosperarea lor reciprocă, așadar a întregului organism bisericesc.

Principiul subsidiarității în administrația financiară a Mitropoliei de la Sibiu

Care au fost însă urmările acestei constituții bisericești?

În primul rând, *fondurile episcopiei ardelene, aflate în administrația guvernului, au fost retrocedate corporațiunilor bisericești ardelene*, după cum îl anunța ministrul Eötvös pe mitropolitul Șaguna la 24 octombrie 1868, deci la doar câteva zile după încheierea Congresului Național Bisericesc Constituant. Cel mai important din cele patru fonduri era cel sidoxial, care acumulase suma de 126 355 fl[2].

În al doilea rând, respectându-se autonomia episcopiilor, *averile diecezelor sufragane au fost administrate de acestea și nu de mitropolie* (cum era regula în Biserica sârbă din Ungaria[3]). Fiecare Eparhie ortodoxă românească a avut propriile averi (fonduri și

---

[1] IDEM, *Compendiu de drept canonic*, ed. a 3-a, Tipografia arhidiecezană, Sibiu, 1914, pp. 86-89. La p. 93, Șaguna arată că elementele personale din organismul bisericesc sunt „arhierei, presbiteri, diaconi și creștini".

[2] Matei VOILEANU, *Sidoxia*...cit., pp. 15-16.

[3] În Mitropolia de Karlowitz, eparhiile nu dețineau deloc fonduri proprii, toată averea fiind concentrată la Mitropolie și administrată de Congresul Național Bisericesc (R. RADICI *Die*

fundații). Acestea erau administrate de organele executive (Consistoriile eparhiale), care prezentau bugetele forurilor legislative (Sinoadele eparhiale) spre aprobare[1]. În același timp, și mitropolia avea propriile fundații (cea mai cunoscută fiind Fundația Gojdu), administrate de Consistoriul mitropolitan, cu aprobarea bugetelor de către CNB.

Șaguna a purtat negocieri intense cu sârbii pentru realizarea dezmembrării ierarhice, dar mai ales pentru împărțirea mânăstirilor și a fondurilor „națiunii ilirice", de aproximativ 8 milioane fl. Din cele 25 de mânăstiri existente, românii au cerut patru, primind însă doar pe cea de la Hodoș-Bodrog, din eparhia Aradului[2]. În ceea ce privește fondurile, Șaguna a revendicat pentru cele două episcopii românești desprinse din Mitropolia de Karlowitz o sumă între 500 000-875 000 fl.[3]. Însă ierarhia sârbă a acceptat să predea doar 200 000 fl.[4], la care se adăugau dobânzile aferente și alte despăgubiri în contul reședințelor eparhiale de la Timișoara și Vârșeț. Sumele predate de Mitropolia sârbă celor două episcopii au fost administrate printr-o Epitropie comună a Sinoadelor eparhiale ale diecezelor sufragane, fondată la 24 iulie 1873. În 1874, valoarea acestor „fonduri comune" a fost de 247 650 fl. + 26 244 fl. 50 cr.[5]. În anul 1883 s-a decis ca fondurile să fie împărțite între cele două episcopii, 3/5 părți (421 559 fl. 40 ½ cr.[6]) revenind diecezei arădene, iar restul eparhiei de Caransebeș. Așadar, una dintre temerile episcopului bucovinean Eugen Hacman, care s-a opus integrării Bisericii Bucovinei în Mitropolia Sibiului, pe motiv că ar fi trebuit să împartă imensul Fond religionar (care avea, în 1864, o valoare de aproape 9 mil. fl.[7]) cu sărăcăcioasa eparhie ardeleană, a fost lipsită de temei. De altfel chiar Șaguna afirmase în 1861 că o asemenea împărțire „ar vătăma dreptul de proprietate și dispoziție despre averea unei individualități spirituale și ar avea caracterul comunismului"[8].

În al treilea rând, în conformitate cu Statutul Organic, *fiecare parohie deținea autonomia financiară*. *Regulamentul pentru administrarea și controlarea averilor bisericești*, votat de Sinodul sibian în 1880[9] stabilea că averea fiecărei parohii cuprindea: bisericile și celelalte edificii (inclusiv localul școlii); cimitirele și toate pământuri înscrise în Cartea funciară; averea mobilă în bani/obligațiuni; averea fundațiilor în bani/obligațiuni; odoarele bisericești (§5)[10]. Comitetul parohial, prin epitropie, întocmea bu-

---

Verfassung der orthodox-katholischen Kirche...cit., p. 112).

[1] „Votarea bugetului invoalvă în sine vot de încredere pe seama Consistoriului eparhial. Pe când denegarea votării bugetului ar avea să tragă după sine demisionarea membrilor din Consistoriu" (Ioan de PREDA *Constituția bisericei gr.-or*...cit., p. 182).

[2] Între cele două mitropolii ortodoxe din Ungaria s-a desfășurat, până în preajma Primului Război Mondial, un lung proces în tribunalele regești maghiare.

[3] *Acte oficioase privitoare la înființarea Metropoliei gr. Răsăritene a Românilor din Transilvania, Ungaria și Banat* (Act.Of.), Tipografia archidiecezană, Sibiu, 1867, pp. 39-45.

[4] Johann H. SCHWICKER, *Statistik des Königreiches Ungarn*, cit., pp. 600-602.

[5] La aceasta se mai adăuga suma de 10 080 fl. pentru episcopia Aradului, exclusiv, reprezentând *fondul instruct al episcopatului arădean* (*Protoc.Sin.Arad* 1874, conclus 90, p. 27).

[6] *Protoc.Sin.Arad* 1884, conclus 129, pp. 44-48.

[7] Isidor ONCIUL, „Fondul Religionariu gr.or. al Bucovinei", *Candela*, an. IX, nr. 11, 1890, pp. 677-678.

[8] Andrei ȘAGUNA, *Anthorismos*…cit., p. 14.

[9] *Protoc.Sin.Sb* 1880, Anexa D, pp. 91-98.

[10] Diferențele dintre parohii erau mari, chiar în interiorul aceluiași protopopiat și indiferent de regiunea geografică. De exemplu, în protopopiatul Brașov, comuna cea mai bogată (Turcheș) deținea o avere de 36 363 florini, pe când cea mai săracă (Hălchiu) deținea o avere de doar 3 331 fl. Discrepanțe mai mari erau în protopopiatul Sibiu, unde comuna cea mai bogată (din Iosefin) deținea o avere de 29 036 fl., în timp ce comuna cea mai săracă (Stenea) doar 76 florini! Cele mai

getul anual. Acesta cuprindea la capitolul *venituri*: chiriile de la case; arenda de la arături și livezi; arenda de la mori (unde era cazul); dobânzile de la fonduri; repartiții comunale pentru scopuri școlare sau bisericești; veniturile obținute la disc, aproximativ egale cu cele din anul precedent; donații. La capitolul cheltuieli intrau: salarii sau adaosuri la salarii din venitul bisericesc pentru preoți, profesori și învățători, cantori, eclesiarhi etc.; cumpărături în scopuri bisericești și școlare; chirii pentru edificii (îndeosebi pentru localul școlii, acolo unde nu exista clădire proprie); cheltuieli pentru întreținerea edificiilor și asigurarea contra incendiilor; contribuții erariale (către fisc); plata de datorii și dobânzi; cheltuieli neprevăzute (§7). Sinodul parohial aproba bugetul parohiei, jurnalul de casă, cartea de evidență, împrumuturile. Toate acestea, împreună cu documentele anexă, erau apoi trimise Oficiului protopopesc până în ziua de 10 februarie (§20). Acesta, după ce verifica datele și întocmea situația pentru întregul protopopiat, transmitea un raport epitropesc Consistoriului, până la sfârșitul lunii martie (§22).

Organele superioare bisericești nu aveau putere de decizie asupra modului de gospodărire a averilor parohiei. Însă în 1897 autonomia deplină a parohiilor a fost oarecum restrânsă, deoarece ele au fost puse explicit sub controlul și supravegherea organului executiv eparhial (adică a Consistoriului). S-a mai decis că toate hotărârile Comitetului parohial care priveau înstrăinarea averilor bisericești trebuiau trimise Sinodului parohial spre examinare și apoi Consistoriului eparhial spre aprobare[1]. Totuși parohiile au rămas și în continuare cu personalitate juridică, având posibilitatea de a agonisi averi, dreptul de aprobare a Consistoriului neînsemnând și dreptul acestui organism de a-și impune voința:

> „Organele superioare pot, de exemplu, să nu aprobe și să nu întărească o alegere, o vânzare sau cumpărare, sau un alt act de administrare sau manipulare al reprezentanței bisericești. Dar nu pot *să îndeplinească ele însile* acel act. Și, prin urmare, nu pot *să impună* comunelor bisericești acte, lucruri și persoane pe care ele nu le voiesc"[2].

Salariile preoților erau asigurate din bugetele parohiilor. Atât Sinoadele eparhiale, cât și CNB au votat mai multe regulamente de organizare a parohiilor, specificând împărțirea acestora în funcție de numărul de credincioși. De exemplu, Sinodul de la Sibiu a stabilit existența a trei clase de parohii: clasa I, cu 1200-1500 de credincioși și cu un salariu al parohului de minim 800 fl.; clasa a II-a, de 1000-1200 suflete, cu un salariu al parohului de 600 fl.; clasa a III-a, cu minim 1000 de suflete, cu o dotație de minimum 400 fl.[3]. Sinodul eparhiei Aradului a decis în 1872 posibilitatea reducerii parohiilor și afilierea acestora, pentru a face posibilă creșterea salariilor preoțești[4]. Această măsură a fost preluată și în Regulamentul parohial votat de CNB, pentru întreaga Mitropolie, în 1878[5].

---

multe pământuri erau în tractul Clujului (în valoare de 20 259 fl.), iar cele mai puține, în tractul Câmpeni (în valoare de 721 fl.). Cf. Protoc.Sin.Sb 1885, Anexa K, pp. 201-206.

[1] „Parohia, ca o comună bisericească, își administrează afacerile economice și toate averile sale sub controlul și inspecțiunea autorităților superioare și, în conformitate cu Statutul Organic și cu regulamentele și statutele speciale în vigoare, prin Comitetul parohial" (*Regulament pentru administrarea afacerilor epitropești*, § 8 și 10, în *Protoc.CNB* 1897, pp. 165, 167).

[2] Ioan A. de PREDA, *Constituția bisericei gr.-or*...cit., p. 77.

[3] *Protoc.Sin.Sb* 1871, conclus 22, pp. 22-26.

[4] *Protoc.Sin.Arad* 1872, Anexa B, pp. 76-82.

[5] *Protoc.CNB* 1878, Anexa C, pp. 184-204.

Structura bugetară a Arhiepiscopiei Sibiului

În continuare voi prezenta exemplul concret al administrației bugetare a Arhiepiscopiei Sibiului între anii 1870-1918. La Sinodul din anul 1864, bugetul eparhiei evidenția unsprezece fonduri diferite, toate însă puțin substanțiale. De fapt, nici nu se putea vorbi încă la acea dată despre o evidență contabilă în adevăratul sens al cuvântului. Aceasta a fost realizată abia în cursul sinoadelor din 1870 și 1871, cele dintâi din perioada constituțional-bisericească.

Structura bugetului prevedea trei părți și zece capitole. Prima parte, anume *Bugetul A* (50 000 fl.), cuprindea evidența ajutoarelor provenite de la stat. *Bugetul B* se ocupa de fondurile proprii, arhidiecezane. *Bugetul C* se referea la fondurile intangibile (depozite ale diferitelor instituții: comune, biserici, școli etc., depozite care erau administrate de către Consistoriul arhidiecezan și din care se foloseau doar dobânzile).

Din *Bugetul A* se plătea salariul mitropolitului (12 000 fl., dintre care 8000 trebuiau acoperiți din taxele sidoxiale colectate de perceptorii fiscali), apoi salariile pentru asesorii Senatelor bisericesc și epitropesc[1], pentru profesorii Seminarului arhidiecezan. Tot de aici erau acoperite cheltuielile pentru întreținerea internatului seminarial (5000 fl.), precum și 24 000 fl. ca ajutoare pentru clerul arhidiecezan. Fondurile principale cuprinse în *Bugetul B* au fost: *Fondul sidoxial*, *Fondul Seminarului A*, *Fondul Seminarului B*[2], *Fondul de 30 000 fl.*, *Fondul Francisc-Iosefin*, *Fondul Mogaian*[3]. Din acestea se acordau salarii pentru asesorii Senatului școlar, precum și ajutoare pentru învățătorii săraci[4].

Se poate constata că aproape toate cheltuielile privind administrația eparhială și învățământul seminarial au fost suportate din sumele acordate de la bugetul de stat. Fondurile bisericești proprii au fost foarte puțin atinse, pentru a le crește capitalul. Pentru a ascunde această „zgârcenie" în cheltuirea propriilor fonduri, Sinodul din anul 1883 a decis reorganizarea capitolelor din buget. Prin comasarea unor fonduri, s-a dat o nouă structură bugetului arhidiecezan, alcătuit din 15 capitole[5], păstrată până în 1918:

I. *Fondul general-administrativ*, nou înființat, a cuprins fondul sidoxial, fondul arhiepiscopiei, fondul sinodului arhidiecezan, fondul personalului cancelariei și fondul Congresului. A fost destinat a suporta cheltuielile de personal ale mai multor funcționari consistoriali, deputați, constând din salarii, chirii, diurne etc.;

II. *Fondul seminarului Andreian*, constituit din cele două fonduri seminariale, A și B, care prevedeau cheltuieli cu seminarul, respectiv salarizarea și întreținerea (inclusiv plata chiriilor!) profesorilor, întreținerea internatului etc;

III. *Fondul de 30 000*, destinat ajutorului clerului arhidiecezan;

IV. *Fondul preoțimii arhidiecezane*, întreținut și întregit de preoțime;

V. *Fundația Moga*, destinată burselor pentru studii;

VI. *Fundația Francisc-Iosefină*, destinată burselor;

---

[1] Consistoriul eparhial avea trei secțiuni sau *Senate: strâns bisericesc* (pentru problemele strict bisericesc-spirituale), *epitropesc* (care administra averea eparhiei) și *școlar* (care avea ca activitate organizarea școlilor confesionale primare și secundare).

[2] Fondul Seminarial A este cel înființat de Șaguna, în timp ce Fondul seminarial B este cel înființat de Vasile Moga.

[3] Cel care cuprindea sumele lăsate de Moga prin testament.

[4] *Protoc.Sin.Sb* 1871, Anexa C, p. 116.

[5] *Protoc.Sin.Sb* 1883, Anexa M, pp. 186-195.

VII. *Fundația Pantaziană*, la care nu se manevra, ci se capitalizau și dobânzile;
VIII. *Fondul școlar arhidiecezan*, din care se acordau ajutoare pentru școli și învățători;
IX. *Fondul bisericilor*, din care se acordau ajutoare bisericilor;
X. *Fondul catedralei*, în care s-au colectat sume folosite apoi la construcția catedralei mitropolitane;
XI. *Fundația Peiovici*, destinată burselor;
XII. *Fundația Cologea*, destinată tot burselor;
XIII. *Fundația Șaguna*, din care se acordau ajutoare pentru biserici și școli;
XIV. *Fondul Tipografiei*, folosit pentru cheltuielile tipografiei;
XV. *Fundația Sofia Bardoși*, destinată ajutorării copiilor pentru procurarea de cărți la școala din Boița Zarandului.

Impozitele proprii ale Episcopiei Sibiului. Fondurile sidoxial și cultural. Salariul mitropolitului

Autonomia bisericească a avut, așadar, urmări avantajoase pentru viața bisericească. Ea putea fi însă însoțită și de probleme serioase, obligând la asumarea unei anumite responsabilități, fapt ilustrat în special de problema impozitelor bisericești.

Sidoxia. În anul 1783, împăratul Iosif al II-lea a decretat acordarea unui salariu de 4000 florini pe an episcopului român din Transilvania. Această sumă urma să fie anticipată anual din vistieria statului, autoritățile guberniale urmând să o recupereze dintr-un impozit nou, *sidoxia*, în valoare de 2,5 cruceri plătit de credincioșii ortodocși. Taxa trebuia încasată de preoți și apoi predată, prin intermediul protopopilor, perceptorilor fiscali ai Guberniului[1]. În anul 1809, autoritățile au dispus ca *taxa sidoxială* să fie pe viitor nu doar administrată, ci și încasată de perceptorii fiscali. Un an mai târziu, taxa a crescut la 3 cr., iar în 1829 la 5 cr.[2].

În 1868, guvernul maghiar a predat Fondul sidoxial autorităților arhidiecezane de la Sibiu. În urma unei înțelegeri între guvern și Consistoriul de la Sibiu, s-a decis ca salariul mitropolitului (de 12 000 fl., dintre care 8000 din Fondul sidoxial și 4000 din Dotația de la stat) să fie plătit și pe mai departe în mod regulat și în întregime din bugetul de stat. S-a convenit ca guvernul să colecteze în continuare taxa sidoxială, prin perceptorii fiscali, degrevând autoritățile bisericești de această sarcină. Din sumele colectate, guvernul urma să recupereze cei 8000 fl. plătiți în mod anticipat ca salariu al mitropolitului și să verse surplusul în Fondul sidoxial al Bisericii. Iar în cazul în care perceptorii nu reușeau să colecteze suma de 8000 fl., Biserica urma să plătească diferența, pentru a acoperi datoria către bugetul de stat.

Deși autoritățile bisericești nu aveau nici o evidență asupra gradului de colectare de către perceptori a taxelor sidoxiale, ele au prevăzut totuși în bugetele anuale cheltuieli din Fondul sidoxial. În același timp, perceptorii nu au reușit să colecteze suma suficientă. Drept urmare, până în anul 1874 s-a acumulat o datorie a Bisericii ardelene față de guvern în valoare de 10 724 fl. Ministerul de Finanțe din Budapesta a cerut ca, din moment ce Biserica Ortodoxă constituia o corporație

[1] Matei VOILEANU, *Sidoxia*...cit., p. 13. Ilarion PUȘCARIU, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1889, pp. 65, 163.
[2] Matei VOILEANU, *Sidoxia*...cit., pp. 13-17.

autonomă, încasarea taxei sidoxiale să fie lăsată pe seama autorităților bisericești. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, din contră, a considerat că, dat fiind prestigiul mitropolitului de la Sibiu, nu se cuvenea ca plata salariului acestuia să fie adusă în dependență de gradul de încasare a taxei sidoxiale. Ministerul Cultelor a avut câștig de cauză, astfel că perceptorii guvernamentali au continuat să colecteze și pe mai departe taxa sidoxială, organelor bisericești revenindu-le doar rolul de a face „conscrierile" familiilor ortodoxe și de a le preda organelor financiare[1].

Sinodul din anul 1875 a decis să restituie guvernului datoria[2]. Însă hotărârea nu a fost dusă la îndeplinire, ci din contră, datoria a tot crescut, autoritățile bisericești fiind sigure că salariul arhiepiscopului era plătit oricum de către minister (motiv pentru care au eliminat această cheltuială din bugetul fondului sidoxial, adăugând-o, în mod unilateral, la suma de 50 000 fl. primit ca dotație de la bugetul de stat[3]. Drept urmare, în 1893 datoria arhidiecezei Sibiului crescuse în valoare de 56 741 fl. 98,5 cr.[4].

De aceea, în 1894, Ministerul Cultelor a adus la cunoștința Consistoriului hotărârea că perceptorii regești nu vor mai încasa taxa sidoxială, ci, în baza autonomiei, Biserica Ortodoxă din Ardeal trebuia să preia această obligație începând cu anul 1895. Ministerul mai preciza că în anul 1890 aprobase creșterea cuantumului taxei sidoxiale la 10 cruceri de familie, ceea ce putea asigura, în cazul existenței a 160 000 familii ortodoxe, suma de 16 000 fl., suficientă pentru asigurarea salariului mitropolitului[5].

În această situație, sinodalii din anul 1895 au votat ca, începând cu data de 1 ianuarie 1896 (!), taxele sidoxiale să fie încasate de către organele bisericești și să fie administrate în Fondul general-administrativ, din care urmau să fie plătiți mitropolitului cei 8000 fl. în rate lunare anticipate[6].

Însă, timp de trei ani, autoritățile bisericești nu au reușit să colecteze taxele sidoxiale, ceea ce a afectat întreaga schemă bugetară a arhiepiscopiei. Abia noul mitropolit Ioan Mețianu a pus piciorul în prag și a adus la ordine oficiile bisericești. Totodată, Consistoriul a rugat guvernul ca administrațiile comitatense să acorde ajutor Bisericii în strângerea taxei. Guvernul a fost deosebit de receptiv, cerând funcționarilor să acorde tot sprijinul organelor bisericești pentru încasarea sidoxiei, iar în caz de nevoie a însărcinat congregațiile municipale (din comitate și orașe) să efectueze ele însele colectarea taxelor sidoxiale. Datorită ajutorului guvernamental, în doar trei luni a fost colectată suma de 9 214 fl.[7]. La Sinodul din anul 1901 se raporta colectarea unei sume de 33 209 coroane[8], iar în 1903 chiar 43 120 cor.[9].

Taxa culturală. În anul 1907 guvernul maghiar a emis așa-numitele *Legi Apponyi*. Pe motivul dorinței de împlinire a unei cerințe sociale (mărirea salariilor învățătorilor), *AL* 27/1907 a mărit considerabil dreptul de ingerință al autorităților guvernamentale asupra sistemului de învățământ confesional. Vizate au fost Bisericile naționale nemaghiare; Bisericile maghiare au renunțat de bunăvoie la școlile lor,

[1] *Ibidem*, pp. 19-20.
[2] *Protoc.Sin.Sb* 1875, conclus 79, p. 69.
[3] *Protoc.Sin.Sb* 1878, Anexa H, pp. 149-162.
[4] Matei VOILEANU, *Sidoxia*...cit., pp. 17, 23.
[5] *Ibidem*, pp. 21-22.
[6] *Protoc.Sin.Sb* 1895, conclus 85, pp. 49-51.
[7] *Protoc.Sin.Sb* 1900, Anexa F, pp. 147-148.
[8] *Protoc.Sin.Sb* 1901, Anexa F, p. 116.
[9] *Protoc.Sin.Sb* 1904, Anexa C, p. 94.

care necesitau și așa cheltuieli destul de mari. Confesiunile nemaghiare au fost nevoite să accepte sacrificii deosebit de grele. Statul oferea sprijin pentru întregirea salarizării învățătorilor doar în condițiile unui amestec important în viața internă a școlii. Dar acest ajutor era oferit doar școlilor cu edificii corespunzătoare. Cele necorespunzătoare nu aveau dreptul să ceară ajutor, fiind închise fără drept de apel. Biserica Ortodoxă a fost nevoită să sacrifice multe școli mici (în total 459 școli), pentru a putea moderniza școli mai mari și care să fie astfel aduse în starea de a putea cere ajutor de la stat pentru plata învățătorului[1].

Ca urmare a acestei legi, Sinoadele arhidiecezane din 1908-1909 au dezbătut înființarea unui Fond cultural din care să fie finanțate școlile confesionale și cadrele didactice. Pentru constituirea acestuia, s-a decis introducerea unui impozit bisericesc nou – *taxa culturală*: funcționarii bisericești (din cler și învățământ) urmau să plătească 2% din salariu, iar intelectualii, împărțiți în patru categorii, să contribuie cu taxe de 10, 20, 30 și 40 de coroane[2]. Membrii Bisericii au privit cu entuziasm noul impozit, astfel că în anul 1910 în Fondul cultural au intrat 160 833 de coroane, din care s-au cheltuit 85 589 cor.[3]. În anii următori, entuziasmul a scăzut, chiar și funcționarii bisericești refuzând să plătească taxa culturală. Drept aceea, Sinodul din 1913 a decis legarea taxei culturale de sidoxie, astfel încât să poată fi folosit sprijinul autorităților comitatense în colectarea sumelor. S-a decis totodată adoptarea „principiului impozitului progresiv": a) 20 cor./an – demnitarii bisericești, profesorii, protopopii, intelectualii, comercianții, pensionarii cu pensii peste 3000 cor.; b) 10cor./an – preoții cu calificare completă, negustorii, funcționarii de la oficii publice; c) 5 cor./an – preoții cu calificare inferioară și învățătorii; d) 2 cor./an – meseriașii, pensionarii, membrii parohiei cu avere de peste 5000 cor.; e) 1 cor./an – țăranii de frunte (cu avere între 3000-5000 cor.), meseriașii fără calfe, pensionarii; f) 30 filleri (fil.) – ceilalți credincioși. Încadrarea credincioșilor într-una din categoriile de avere s-a aflat în sarcina Oficiului parohial. Consistoriul era cel care încasa taxele, prin organele sale proprii sau cu ajutorul funcționarilor din administrația locală de stat[4]. Sumele colectate au fost destul de însemnate, dar nu la nivelul așteptat. În 1915, deși nu s-a mai apelat la ajutorul guvernamental, au fost colectați 62 560 cor. 41 fil.

Din exemplul concret al acestor impozite bisericești se poate constata că autonomia poate oferi cadrul în care Biserica, la fel ca orice corporațiune autonomă, are capacitatea nu doar de a gestiona, dar și de a găsi noi surse de finanțare. Simpla lăsare în grija statului, așteptând ca acesta să colecteze impozitele, nu a dus decât la pierderi materiale. În schimb, atunci când organele bisericești au fost nevoite să se implice în colectarea propriilor taxe și în gestionarea lor, rezultatele nu au întârziat să apară. Desigur că, în conformitate cu principiul subsidiarității, aplicat cu consecvență în statul maghiar, Biserica Românească a avut dreptul de a primi sprijinul logistic al autorităților guvernamentale chiar și pentru colectarea impozitelor bisericești[5].

---

[1] Paul BRUSANOWSKI, *Învățământul confesional ortodox*...cit., pp. 349-373.

[2] *Protoc.Sin.Sb* 1909, conclus 77-78, pp. 49-51.

[3] *Protoc.Sin.Sb* 1911, Anexa C, p. 91.

[4] *Protoc.Sin.Sb* 1913, conclus 43-51, pp. 36-43.

[5] Pe larg despre dispozițiile legale din Regatul ungar, pe care s-a bazat dreptul Bisericilor de a putea uza de puterea executivă a organelor administrative de stat, Ioan A. de PREDA, *Constituția bisericei gr.-or*...cit., pp. 39-49.

Problema distribuirii ajutoarelor de la stat către preoții săraci

Tot în conformitate cu principiul subsidiarității, guvernul maghiar a oferit Bisericilor recepte din Ungaria sprijin financiar. Acesta nu a fost însă proporțional cu numărul credincioșilor, ci a depins de relațiile dintre fiecare confesiune și autoritățile guvernamentale și/sau Curte, *i.e*. cu regele apostolic al Ungariei, ale cărui drepturi au fost exercitate de ministrul cultelor din guvernul de la Budapesta.

Bugetul de stat ungar pe anul 1906 a prevăzut acordarea următoarelor ajutoare Bisericilor autonome: 461 900 cor. Bisericii Reformate, 314 800 cor. Bisericii Evanghelice, 327 200 cor. Bisericilor Greco-Catolice, 200 000 cor. Bisericilor Ortodoxe. Arhiepiscopia Sibiului primea jumătate din dotația acordată ortodocșilor (anume 100 000 cor.). Aproape tot atât primea și Biserica Reformată din Ardeal, în pofida faptului că numărul reformaților ardeleni era jumătate din cel al ortodocșilor. Biserica săsească primea însă 60 000 cor. În ceea ce privește Biserica Romano-Catolică, aceasta era finanțată tot de guvern, din Fondul Religionar[1].

Din cei 100 000 cor. (50 000 fl.) dotație către Arhiepiscopia Sibiului, 48 000 cor. (24 000 fl.) aveau ca destinație preoțimea săracă. La început, suma a fost acordată de guvern Consistoriului de la Sibiu, care trebuia să o împartă beneficiarilor. Dar la Sinodul din 1875, deputatul Ilie Măcelariu a adresat conducerii bisericești o interpelare, menționând existența unor abuzuri în împărțirea ajutoarelor de stat. Pe de o parte, acestea erau acordate și funcționarilor bisericești de la centrul eparhial, iar pe de altă parte beneficiarii în drept primeau sume diminuate, diferența de bani reprezentând Biblii și alte cărți. Vicarul Nicolae Popea, „accentuând gravitatea învinuirilor ce le conține interpelațiunea", a declarat că nu avea cunoștință de abuzuri dar, pe de altă parte, a recunoscut că unii asesori consistoriali primiseră într-adevăr ajutoare „sub titlul de bani de cvartir, câte 200 fl. la an"[2].

Guvernul a aflat de aceste acuzații și, în consecință, în octombrie 1875 a anunțat Consistoriul că a luat măsura de a vira ajutoarele acordate de la bugetul de stat direct preoților, fără a mai înștiința organele bisericești superioare asupra identității beneficiarilor. Sinoadele arhidiecezane au protestat vehement, decizând să trimită, mai mulți ani la rând, o „deputațiune" la Curte. Mitropolitul Miron Romanul a încercat să aplaneze conflictul, intrând în tratative cu guvernul și întârziind aplicarea ordinului. Însă în 1880 și 1881 au apărut din nou interpelări în Sinoade cu referire la faptul că preoții săraci nu ajungeau să beneficieze de ajutoare sau că celor care beneficiau li se reținea prețul abonamentului la *Telegraful Român* și chiar al unor cărți bisericești[3].

În ianuarie 1884, ministrul Trefort a semnat un rescript prin care anunța autoritățile bisericești de la Sibiu că sosise în sfârșit timpul ca rezoluția din 1875 să „se

---

[1] La începutul secolului al XX-lea, Biserica Romano-Catolică din Ungaria deținea în proprietate 1 696 769 iug., iar cea Greco-Catolică 279 336 iug. În comparație, celelalte Biserici (Protestante și Ortodoxe) dețineau împreună doar 375 626 iug. Averea totală a Bisericii Catolice din Ungaria era estimată la aprox. 1,5 miliarde fl. Doar veniturile anuale, din dobânzi și dividende, au însumat, în 1903, impresionanta sumă de 111 269 553 fl. (Moritz CSÁKY, „Die Römisch-Katholische Kirche...cit.", p. 312. V. și Franz WOLF, „Die Katolische Kirche in Grossungarn und im Revolutionsjahr 1918-1919", *Der Donauraum*, 20, 1975, p. 20).

[2] *Protoc.Sin.Sb* 1875, conclus 108, pp. 100-102.

[3] *Protoc.Sin.Sb* 1880, conclus 63, 74, pp. 32, 37; Protoc.Sin.Sb 1881, conclus 32, pp. 22-23.

execute cu promptitudine". Drept aceea, Ministerul Cultelor a întocmit un statut cu privire la modul de împărțire a ajutorului de stat, statut care a fost aprobat și de suveran, la 15 decembrie 1883. Conform acestuia, fiecare preot sau parohie avea dreptul de a înainta direct la minister, până la sfârșitul lunii iulie, o cerere de ajutor pentru întregirea veniturilor, respectiv pentru construcția sau repararea bisericii. Dosarul cu solicitările preoților trebuia să cuprindă datele personale ale acestora, ale copiilor, situația materială, limbile cunoscute și „împrejurările particulare și meritele pe baza cărora se consideră a fi demn de ajutoriu". Toate cererile de ajutor erau trimise de la minister mitropolitului, astfel ca acesta să-și adauge observațiile, de care însă ministrul nu era obligat să țină seama. Sumele acordate variau între 50 fl. și 100 fl. pentru fiecare preot. Plata urma să fie efectuată pe baza mandatului din partea ministrului, prin perceptoratul zonei de domiciliu a solicitantului, cu chitanță timbrată. Dacă, în urma cererilor primite, nu erau distribuiți toți cei 24 000 fl., restul urma să fie folosit, tot de către minister, pentru alte trebuințe ale Mitropoliei[1].

În cursul Sinodului din anul 1884, deputații au hotărât că, „sub astfel de condițiuni [...], care vatămă adânc autonomia bisericii noastre garantată prin legile patriei, [Biserica – n.n.] nu poate primi ajutorul de stat de 24 000 fl."[2].

Ministrul nu a ținut seama de protestele autorităților bisericești, amenințând că va acorda oricum acel ajutor[3]. Drept urmare, o delegație de asesori consistoriali s-a prezentat în audiență la împărat. Acesta a respins cererea Sinodului arhidiecezan și l-a autorizat pe ministru să distribuie în continuare ajutorul de stat. Totuși, ținând cont de prestigiul mitropolitului, împăratul a dispus punerea la dispoziția acestuia a sumei de 4000 fl., pentru a o împărți după voința sa. Restul de 20 000 fl. urmau să fie acordați de minister, conform cu statutul din decembrie 1883[4]. În această situație limită, Miron Romanul a convocat un Sinod extraordinar pentru zilele de 4-5 iunie 1885. Deputații au decis să accepte doar prevederea referitoare la cei 4000 fl.[5].

Deși mitropolitul Miron Romanul i-a îndemnat pe preoți să se rețină de la solicitarea ajutorului de stat, totuși la minister au continuat să sosească cereri ale preoților săraci[6]. În anii următori, deși refuzul oficial al acceptării ajutorului de 20 000 fl. a fost menținut, autoritățile bisericești au început să se intereseze de eventualele sume rămase restante, cerând includerea acestora în fonduri ale Arhiepiscopiei de la Sibiu[7].

Congrua *sau suplimentarea de la bugetul de stat a salariilor preoțești*

A intervenit însă, în 1894-1895, problema *legilor politico-bisericești* care au introdus matricolele și căsătoria civilă. Veniturile clericilor au scăzut considerabil (pierzând funcția de notari publici). Guvernul a decis să suplimenteze salariile

[1] *Protoc.Sin.Sb* 1884, Anexa O, pp. 182-192.
[2] *Ibidem*, conclus 52, pp. 31-32.
[3] *Protoc.Sin.Sb* 1885, pp. 152-154.
[4] *Ibidem*, Anexa D, pp. 20-23.
[5] *Ibidem*, conclus 9, pp. 6-9.
[6] *Ibidem*, Anexa K, pp. 110-112.
[7] *Protoc.Sin.Sb* 1891, conclus 45, pp. 27-30.

clericilor Bisericilor autonome de la bugetul de stat, acordându-le o *congrua*, ca și clericilor catolici.

Legea[1] a prevăzut însă unele condiții pe care să le îndeplinească preoții pentru a primi suplimentarea salariului: a) absolvirea gimnaziului (clasele IV-XII). Cei care îndeplineau condiția primeau o întregire până la 1600 cor. anual. Cei care nu aveau toate clasele de liceu primeau doar 800 cor., chiar dacă aveau studii teologice complete[2]; b) deținerea cetățeniei maghiare; c) lipsa unei sentințe penale (de altfel, aceasta aducea după sine pierderea funcției de către titular); d) necomiterea unor delicte de imoralitate și nemanifesterea unei atitudini dușmănoase față de statul ungar[3]. Sumele pe care la acorda guvernul ca „întregire" urmau să fie rezultatul unui calcul precis, în care trebuiau luate în considerare atât veniturile pe care le încasa fiecare preot de la parohieni, cât și posibilitățile de venit ale parohiei. Prin urmare, fiecare preot era dator să depună o declarație foarte exactă a tuturor veniturilor parohiale. Din aceste venituri urmau să fie deduse impozitele plătite de paroh; contribuțiile la fondurile de pensii; salariul plătit capelanului; cheltuielile pentru ținerea de cai și taxele de cărăușie. Sumele erau calculate de minister, pe baza datelor trimise de organele administrative ale Bisericilor. În general se mergea pe încredere, legea prevăzând posibilitatea unui control cu privire la sinceritatea veniturilor declarate. În cazul în care instituțiile de control ale statului descopereau declarații inexacte, parohul pierdea dreptul la întregirea salariului. Orice creștere sau diminuare a veniturilor preoțești din surse parohiale trebuia anunțată ministerului. În cazul în care diminuarea se datora scăderii numărului enoriașilor, ministrul avea dreptul de a transforma parohia în filie, arondând-o la o parohie vecină.

Prima reacție a autorităților ortodoxe de la Sibiu a fost negativă, refuzând să primească *congrua*, deoarece: a) atenta la autonomia bisericească (dat fiind faptul că ministrul dobândea dreptul de a desființa parohii); b) personalul bisericesc era pus sub supraveghere polițienească, urmărindu-i-se loialitatea față de statul maghiar; c) aceste dotații erau acordate în mod uniform, tuturor preoților, indiferent de statutul lor social, astfel că un preot catolic celib dobândea aceeași sumă ca și un preot ortodox, care era cap de familie[4]. Chiar și Consistoriul mitropolitan întrunit în vara anului 1898 a refuzat ajutorul de la stat în condițiile legii votate și a decis „regularea dotațiilor clerului din mijloace proprie ale noastre".

Noul mitropolit, Ioan Mețianu (înscăunat în martie 1899), a fost adeptul acceptării ajutorului de la stat, accentuând aspectele pozitive ale legii. Sinodul arhidiecezan de la Sibiu din 1899 a acceptat *congrua*. Nu însă și Sinodul de la Caransebeș. Drept urmare a fost convocat un CNB extraordinar care a decis, în cele din urmă,

---

[1] *Articolul de Lege XIV din 1898 și XIII din 1909 despre întregirea venitelor parodiale (Congrua*), f.ed., Sibiu, 1910.

[2] Mulți preoți ortodocși ardeleni nu aveau însă toate clasele de liceu, fapt care a determinat conducerea Institutului Teologic de la Sibiu să nu mai accepte studenți fără liceul încheiat. Dacă în 1898, din cei 85 de teologi primiți la Seminar, doar 23 aveau Bacalaureatul, în 1903 erau deja 98 din 136, iar în 1914 86 din 89 (date extrase din Protocoalele Sinoadelor arhidiecezane).

[3] „Drept atitudine contrară statului se consideră cu deosebire orice faptă îndreptată în contra constituției, caracterului național, unității, independenței sau a integrității teritoriale a statului; mai departe în contra aplicării limbii statutului decretată în lege, întâmple-se aceasta în școală sau afară de ea, ori pe teritoriul altui sat, cu viu grai, în scris sau prin tipărituri, prin chipuri, cărți didactice, sau prin alte mijloace de învățământ". Aceeași condiție trebuiau să o îndeplinească și învățătorii de la școlile confesionale (cf. AL 26/1893).

[4] *Protoc.Sin.Sb* 1898, conclus 78, pp. 45-47.

acceptarea acesteia de către toată Mitropolia, cu condiția ca sumele să fie acordate Bisericii, care să le împartă preoțimii[1].

În vara anului 1899, Consistoriul eparhial de la Sibiu a cerut preoților să redacteze declarațiile de venit[2] pe care le-au trimis apoi ministerului în decembrie 1899. În aceeași lună, ministerul a emis o nouă *Circulară* în care se anunța procedura predării *congruei*: toată suma pentru Arhiepiscopia Sibiului urma să fie pusă la dispoziția mitropolitului, alături de un „conspect" cu preoții și sumele aferente pentru întregire. Ierarhul urma să ridice banii și să emită o chitanță. La rândul lor, parohii trebuiau să elibereze o chitanță cu sumele primite. Timpul trecea, iar preoții așteptau banii care nu mai soseau. Consistoriul s-a informat la Budapesta în legătură cu motivele întârzierii și a aflat că lucrările la minister decurgeau cu greutate, datorită lipsei de personal cunoscător al limbii române care să poată prelucra declarațiile de venit ale tuturor preoților. Mitropolitul a propus ministrului să accepte trimiterea din partea Bisericii a unor oameni calificați care „să dea mână de ajutor [...] și eventual să explice sensul documentelor române"[3]. Drept urmare, asesorul consistorial Elie Miron Cristea[4] a fost trimis la Budapesta în februarie 1899, iar după doar o lună sosea la Sibiu prima tranșă în valoare de 293 000 cor., reprezentând valoarea întregirii pentru anul 1899[5]. Începând cu anul 1902, sumele pentru întregirea salariilor preoților au fost acordate în două rate semestriale. Iată în continuare un tabel cu sumele acordate din bugetul de stat pentru întregirea salariilor preoțești[6]:

Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată	Anul	Suma acordată
1899	293 000	1904	556 942	1908	703 746	1912	752 999
1901	369 295	1905	613 972	1909	721 043	1913	973 234
1902	436 178	1906	653 145	1910	703 593	1914	997 885
1903	494 097	1907	669 085	1911	746 011	1915	1 021 515

În 1906, Bisericile protestante, cu excepția celei săsești, care a refuzat orice ajutor de la stat, au primit în contul *congruei* suma totală de 2,3 milioane de coroane; Biserica Catolică din Ungaria (inclusiv cea Unită din Ardeal) a primit în schimb 1 milion de coroane.

În urma regimului constituțional inaugurat la CNB din 1868 și pe baza principiilor autonomiei și subsidiarității, Biserica Ortodoxă ardeleană a reușit să depășească în parte statutul precar moștenit din secolele anterioare. În 1915, deci după doar o jumătate de secol de la înființarea Mitropoliei, averile acesteia au crescut într-un ritm

[1] *CNB Ses.Extraord*. 1899, conclus 14, pp. 70-78.

[2] Din cei 833 de parohi, 16 au refuzat *congrua*, datorită unor motive personale sau pentru că salariile lor erau mai mari decât cele prevăzute de lege.

[3] Scrisoarea mitropolitului către ministru, în *Protoc.CNB* 1900, Anexa E, pp. 117-120.

[4] Elie Cristea, viitorul prim patriarh al României întregite, se ocupase în detaliu de problema *congruei*, tipărind, sub pseudonimul Ilie DINURSENI, *Dotațiunea clerului. Aprecierea proiectului de lege despre întregirea venitelor preoțești*, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1898, p. 147.

[5] *Protoc.Sin.Sb* 1900, Anexa G, pp. 154-165.

[6] Sumele au fost preluate din Protocoalele Sinoadelor arhidiecezane. Trebuie adăugat faptul că între 1902-1909 s-au mai acordat 10 000 cor. anual, iar după 1910, 20 000 cor. anual, pentru capelanii ortodocși din instituțiile sociale.

de-a dreptul ameţitor. În 1865, averea celor trei eparhii era în jurul valorii de 0,5 mil. fl. (deci 1 milion coroane).

	Arhidieceza Sibiului	Episcopia Arad	Vicariatul Oradea Mare	Episcopia Caransebeş
	Nr. coroane	Nr. coroane	Nr. coroane	Nr. coroane
Averi strict bisericeşti	22 720 657	17 256 351	4 945 057	16 649 969
Total: 61 572 034 coroane				
Averi şcolare	5 951 377	3 110 998	1 127 839	2 032 062
Total: 12 222 276 coroane				
Total averi bisericeşti şi şcolare: 73 794 310 coroane[1]				

După 1918, BOR a dobândit, după voia patriarhului Miron Cristea, o „autonomie stâmpărată", argumentată pe sloganul *Bisericii strămoşeşti, unită fiinţial cu neamul*. Noua autonomie a fost mult mai comodă, deoarece lăsa grijile materiale pe seama statului, sperând, în acelaşi timp, avantaje mult mai mari de la „statul nostru naţional". Dar dacă în 1925 autorităţile centrale de la Bucureşti priveau pline de optimism în viitor, dezamăgirea a survenit curând. În timpul crizei economice, guvernul statului naţional a sacrificat Biserica naţională şi dominantă. În decurs de doar trei ani a avut loc o înjumătăţire a bugetului acordat de stat Bisericii Ortodoxe: de la 794 milioane de lei în 1929, la 777 milioane în 1930, la 613 milioane în 1931 şi la 413 milioane în 1932. S-au făcut suprimări de posturi. Din cei 230 de protopopi au rămas numai 73. Consilierilor bisericeşti de la Patriarhie şi eparhii li s-a redus salariul cu 60%. Atunci conducerea BOR s-a plâns la guvern pentru măsurile de defavorizare la care era supusă şi a cerut respectarea principiului proporţionalităţii în raport cu celelalte culte, în special cu Biserica Română Unită (BRU). Plângerea era îndreptăţită, deoarece BOR avea 13 milioane de credincioşi iar statul plătea numai 58 consilieri, cu 7,7 mil. lei. În acelaşi timp, BRU, cu de 13 ori mai puţini credincioşi, deţinea încă 42 canonici, plătiţi de stat cu 8,7 mil. lei. BRU păstrase toţi cei 80 de protopopi, ori, dacă s-ar fi respectat proporţia credincioşilor, BOR ar fi trebuit să aibă 800 protopopi. Drept urmare, conducerea Secţiunii economice a Consiliul Naţional Bisericesc afirma: „BOR are dreptul pentru trecutul ei să fie privilegiată, dar ea cere acum nu privilegiu, ci măcar echitate, adică tratament egal şi proporţional cu numărul credincioşilor care susţin statul, prin contribuţiile lor"[2].

Dotaţiile guvernamentale pentru BOR au crescut abia după 1936, dar mai ales în 1938, în timpul „regimului cezaro-papist". În noile condiţii, conducerea BOR a considerat că era momentul să-şi ia revanşa, cerând să fie singura sprijinită de la bugetul de stat:

> „*Libertate pentru toţi*. Aceasta este deviza. Dar sprijin efectiv, numai celor ce reprezintă naţiunea în expresiunea ei cea dintâi şi cea mai curată: ORTODOXIA. Datorită curajului MS Regele Carol II, [...] nu mai avem astăzi partide politice care să se lupte între ele, iar ţara este liniştită şi înglobată într-un

[1] Onisifor GHIBU, *Viaţa şi organizaţia bisericească*...cit., pp. 50-51.
[2] *CNB Ses.Ord*. anul 1933, pp. 148-155. Citatul la p. 155.

> singur partid, acel al Frontului Renașterii Naționale (FRN) [...] Au rămas însă partidele religioase [...] confesiunile [...] Ocrotind o singură confesiune, cea națională – Biserica Ortodoxă, Statul ar realiza aceeași unitate de gândire, pe care a realizat-o prin desființarea Partidelor politice și înființarea FRN"[1].

Iată, așadar, diferența între autonomia bisericească veritabilă și cea „stâmpărată"! Dacă cea dintâi poate ea singură să ofere garanția pentru evoluția continuă și progresivă a Bisericii, cea de-a doua aduce Biserica în dependență de autoritatea guvernamentală. A doua variantă nu poate să evite marea dilemă a Bisericii Ortodoxe de a fi ori sacrificată de regimul politic (în cazul unui guvern puțin prietenos), ori sprijinită în mod egoist și totalitar.

Această dilemă ar trebui să fie conștientizată mai ales acum, după aderarea României la Uniunea Europeană. Numai principiile autonomiei și subsidiarității pot asigura BOR cadrul optim pentru desfășurarea unei activități misionare și sociale eficiente, atât de necesare în noile condiții pluraliste și concurențiale. Dar pentru realizarea acestor deziderate ar trebui să studiem, să înțelegem și să reactualizăm principiile șaguniene, părăsite acum mai bine de o jumătate de veac.

[1] *CCB* 1939, pp. 392-393.